

Innflyttertalemåls innvirkning på talemålsendringer i industristeder

Av Randi Neteland

Artikkelen er en empirisk undersøkelse av endring i totalt seksten språklige variabler i industristedtalemålene i Sauda og Årdal. Det drøftes om talemålsendringene følger typiske mønstre for koinéformingsprosesser, og om innflytternes talemål har direkte betydning for utfallet av prosessen. De to industristedtalemålene viser forskjellige endringsmønstre, både når det gjelder antall varianter i hver variabel, antall språklige endringer og mulige årsaker til disse endringene. Det empiriske materialet viser at innflytternes fødestedstalemål ikke er en direkte årsak til talemålenes utforming i dag, og det argumenteres for at forskjellene mellom industristedtalemålene kommer av at industristedene hadde ulike innflyttingsmønstre og at regionene stedene ligger i, Rogaland og Sogn, er svært forskjellige med hensyn til sentralisering.

1 Innledning

Tema for artikkelen er på hvilken måte innflytting til industristedene Sauda og Årdal har hatt innvirkning på talemålet på stedene. Det er en utbredt antakelse innen sosiolingvistikken at høy grad av innflytting over en forholdsvis kort periode utløser en rekke talemålsendringer, kalt koinéformingsprosesser (jf. Trudgill 1986). Det er også en utbredt antakelse at innflytternes talemål kan forklare hvilke varianter som blir brukt i de stabiliserte industristedtalemålene (jf. Trudgill 2004, Sørli 1959, m.fl.). Denne artikkelen bygger på disse teoriene og forskningsresultatene, men samtidig er jeg kritisk til noen av forutsetningene for årsaksforklaringene vi finner i den tidligere forskningen om norske industristedtalemål. Artikkelen er derfor en kritisk utforskning av disse to utbredte antakelsene med bruk av empiri fra industristedtalemålene i

Sauda og Årdal. Den er konsentrert rundt de to følgende problemstillinger:

- Har periodene med høy grad av innflytting til Sauda og Årdal utløst flere talemålsendringer enn periodene med mer stabile befolkningstall?
- Blir majoritetsvariantene i 'språkpoten'¹ (som besto av talemålene til de opprinnelige innbyggerne og de første innflytterne) brukt i de stabiliserte talemålene i Sauda og Årdal?

I denne innledningen presenterer jeg den teoretiske bakgrunnen for artikkelen med hovedvekt på tidligere forskning om industristedtalemål og innflytternes innvirkning på talemålsendringer i norske industristedtalemål. Jeg vil også argumentere for metodiske valg og drøfte hvilke muligheter og utfordringer som er knyttet til den valgte undersøkelsesmetoden.

Artikkelen gir videre en kort oversikt over industrialiseringen av og innflyttingen til Sauda og Årdal (del 2), en undersøkelse av endringene som skjedde i talemålene i forbindelse med innflyttingen (del 3), og en undersøkelse av årsakene til at noen språktrekk blir en del av industristedtalemålene, mens andre ikke vinner fram (del 4). Til sist oppsummerer og drøfter jeg funnene i artikkelen og peker mot andre, mulige tolkninger av materialet (del 5).

1.1 Tidligere forskning på industristedtalemål

Norske industristedtalemål er en av flere typer talemål som kan omtales som koinéer (jf. Trudgill 1986). En koiné er en talemålsvarietet som defineres ut fra diakrone endringer i talemålet:

A koiné is a stabilized contact variety which results from the mixing and subsequent levelling of features of varieties which are similar enough to be mutually intelligible, such as regional or social dialects. This occurs in the context of increased interaction or integration among speakers of these varieties. (Siegel 2001: 175)

1. Sammensetningen av alle ytrede varianter på et gitt tidspunkt kalles gjerne for "feature pool" på engelsk (Mufwene 2001: 18), noe jeg har omsatt til "språkpoten" i Neteland (2013a: 84).

En koiné er altså et talemål som har oppstått på grunn av utstrakt talemålskontakt, og som medfører bestemte endringsprosesser. Koinéformingsprosessen framstilles gjerne som en prosess i tre stadier. Det første stadiet er språkmøtene mellom de opprinnelige innbyggerne på et sted og de første innflytterne. I det andre stadiet blir interindividuell variasjon mellom de første innbyggerne på stedet reproduisert av barna deres, gjerne som intraindividuell variasjon (Trudgill 2010: 170, Mufwene 2001: 60) og i løpet av det tredje stadiet blir talemålet stabilisert (Trudgill 1986: 107).² Metaforen ‘stabilisert’ beskriver et talemål som er relativt enhetlig i forhold til tidligere stadier i koinéformingsprosessen: I tidligere stadier er det mye variasjon mellom ulike varianter, mens i et stabilisert talemål bruker de aller fleste innbyggerne samme variant. Et stabilisert norsk industristedtalemål vil antakelig ha samme mengde variasjon som andre norske dialekter (Trudgill 1986: 107). Variasjonen i språksamfunnet blir gradvis redusert gjennom hele koinéformingsprosessen. Dette skjer i form av forenklinger av grammatikken og utjevning mellom talemålene som brukes i samfunnet. Uten denne reduksjonen av (de fleste) variantene som brukes i det lokale språksamfunnet, oppstår det ingen stabilisert koiné (jf. Mæhlum 1992).

Et argument for å bruke koinébegrepet om norske industristedtalemål, er at de lokale talemålene blir omdannet som følge av høy grad av innflytting i et avgrenset tidsrom (Neteland 2013a: 78). Samtidig er det gode grunner for å sammenlikne endringer i industristedenes talemål med dialektendring, fordi industristedtalemålene oppstår i samme språkområde (for eksempel samme nasjon) som innflytterne kommer fra. Det er sannsynlig at språknormene som er i språksamfunnet på nasjonalt og/eller regionalt nivå får innvirkning på lokalt nivå i koinéformingsprosessen på industristeder. Slik skiller industristedtalemålene seg fra koinéer som oppstår i områder som ligger langt borte fra språksamfunnet innbyggerne har flyttet fra (for eksempel engelsk på New Zealand) (Neteland 2013a: 82).

2. I tekster om koinéforming finner en både bruk av metaforene ‘stabilisering’ og ‘fokusering’ av talemålsvariasjonen (jf. Siegel 1985 og Trudgill 1986). Metaforen ‘fokusering’ er å betrakte som et synonym til ‘stabilisering’, men metaforen ble lansert (av Le Page og Tabouret-Keller (1985)) som en del av en endringsmodell der individuelle språklige identitetshandlinger styrer talemålsutviklinga, og den passer dermed ikke så godt sammen med endringsmodellen som prøves ut i denne artikkelen. Jeg har heller valgt å bruke ‘stabilisering’ fordi metaforen konnoterer en mekanisk prosess, noe som står bedre i stil med det deterministiske/mekaniske perspektivet i problemstilling 2.

Sosiolingvistiske undersøkelser av norske industristedtalemål viser at både utjevning mellom talemålene som er i kontakt på stedet (se Sørлие 1959, Sandøy 1985, m.fl.), sosiokulturelle faktorer som maktforhold og prestisjetalemål (se for eksempel Solheim 2006), og språkstrukturelle faktorer som forenkling (se for eksempel Kerswill 2002), er viktige i koinéformingsprosessen.

Utjevning er, på språktreknivå, en utvelgelse av én av variantene som brukes i det lokale språksamfunnet (Trudgill 1986: 107–08). Denne utvelgelsen foregår ved at de minst brukte variantene forsvinner først, og varianten som er mest frekvent blir mer frekvent og til sist enerådende (Kerswill 2002: 680). På varietetsnivå kan en derfor tenke seg at den varietetet som er mest frekvent i det lokale språksamfunnet får størst gjennomslagskraft i koinéformingsprosessen.

Årsaksforklaringer som vektlegger at innflytternes talemål har stor innvirkning på utfallet av koinéformingsprosessen, er ofte anvendt innen forskning på norske industristedtalemål. Allerede i den første artikkelen om norske industristedtalemål (Sørлие 1959), er det antydnet at årsaken til forskjellene mellom oddamålet og tyssedalsmålet er at hovedvekten av innflytterne kom fra ulike steder:

I Tyssedal [...] ble de gamle gårdene helt utslettet og stedet ble befolket av innflyttere fra Østlandet, [...] og her tales nå en noe ubestemmelig Østlandsdialekt, som mer og mer påvirkes av Odda. Til det egentlige Odda kom der innflyttere med forskjellige dialekter, de fleste var vestlendinger, [...] [Der oppsto det] et nytt Oddamål med den gamle Odda-dialekten som et viktig substrat. (Sørлие 1959: 56)

Senere har denne antakelsen om at forskjellene mellom talemålene i Tyssedal og Odda skyldes stedenes forskjellige innflyttingsmønstre, blitt videreutviklet og utdypet av Sandve (1976: 171), Sandøy (1985: 250–51, 2000: 357–59) og Kerswill (1994: 224).³ Som et eksempel vil jeg trekke fram Sandøys analyse av forskjellene i substantivbøyingen i Odda og Tyssedal:

3. Det NFR-finansierte prosjektet “Språkutvikling på industristeder”, som min doktorgradsavhandling skrives innenfor, har også en doktorgradskandidat, Helene Hildremyr, som arbeider med en oppfølgingsstudie av Sørлие (1959) og Sandve (1976) sine undersøkelser av talemålene i Odda og Tyssedal.

Substantivbøyinga i Odda, med i alt 6 bøyingsklassar, har fått med seg det meste frå dei vestlandske bygdemåla, som var representerte med i alt 76,7 % av innflyttarane som ein putta oppi smeltegryta. [...] I Tyssedal har den store gruppa av sentralaustlendingar fått utteljing, og bøyinga er mest prega av sentralaustlandsk. (Sandøy 2000: 359)

Bjørkum bruker et liknende resonnement når han sammenlikner endringer i oddamålet med endringer i årdalsmålet (Bjørkum 1974: 544–56). I tillegg til å påpeke at Odda ligger i nærheten av en stor by (Bergen), at mange i Odda hadde bokmål som opplæringsmål og at Odda antakelig hadde større sosiale forskjeller, vektlegger Bjørkum at de to industristedene hadde ulike innflyttingsmønstre. Blant annet skriver han:

60% av heile folketalet i Ård. er frå I- og MSo [Indre og Midtre Sogn], medan bygdefolki frå sjølve Odda berre var 15% av folketalet i 1916, og i 1921 var berre 13,5% av arbeidarane ved fabrikkken frå Odda og Indre Hard. Utfrå desse tali finn me det heilt rimeleg at hardingmålet i Odda held seg dårlegare enn sognemålet gjer i Ård. (Bjørkum 1974: 548).

Forskerne mener altså at norske industristedtalemål har fått sin utforming gjennom en sammensmelting av de ulike talemålene som møttes i etableringsfasen der majoritetsvarianten i blandingsforholdet til sist 'vinner'.

1.2 Teoretiske og metodiske avveininger

Jeg mener at utsagnene om innflyttertalemåls direkte innvirkning i koinéformingen gir forklaringer som fungerer godt på *enkelte* variabler, uten at vi vet om dette er overførbart til *alle* talemålsendringene som skjer i industristedtalemålene. Hvis ikke innflytternes talemål har innvirkning på det nye talemålet som system, men bare på enkeltdele i systemet, kan dette oppfattes som *ad hoc* forklaringer (Sandøy 2013: 129).

En annen utfordring er at disse årsaksforklaringene er basert på sammenlikning mellom to industristedtalemål og to innflytterpopulasjoner. Man forklarer at talemålet i Tyssedal har flere østnorske varianter enn talemålet i Odda fordi det kom flere østlendinger til Tyssedal enn til Odda. Et viktig poeng er at en slik sammenlikning ikke sier noe om hvor mange østnorske innflyttere skal til før de er mange nok til å få

gjennomslag for sine østnorske språktrekk. Dette vanskeliggjør generaliseringer som gjelder relasjonene mellom innflytting og talemålsendringer. Man kan for eksempel ikke si noe generelt om hvor stor brukerandel en variant trenger for å få gjennomslag eller hvilke variabler som ville fått andre varianter hvis innflytterne kom fra andre steder.

I denne artikkelen undersøker jeg derfor et forholdsvis stort antall variabler, og i stor grad de samme variablene i Sauda og Årdal. Mengden variabler gir et mer helhetlig bilde av talemålsendringene på de to stedene og kan derfor gi bedre forståelse av hvilke endringsprosesser som var virkossomme i industristedtalemålene. Det sammenliknende perspektivet gir dessuten større muligheter for å generalisere over innflytteres innvirkning på utforming av industristedtalemål. Jeg mener at en undersøkelse av innflyttertalemålenes innvirkning trenger noen forhåndsdefinerte objektive kriterier for hva som skal til for at talemålene kommer i en posisjon der de *kan* ha innvirkning i koinéformingsprosessen. Jeg har derfor valgt å bruke en kvantitativ undersøkelsesmetode som baserer seg på språkevolusjonistiske teorier om språkendring, inspirert av den deterministiske/mekaniske undersøkelsesmetoden som brukes i Trudgills undersøkelse av talemålsendringer i New Zealand (Trudgill 2004).

Hvilke varianter som vinner fram i utjevningen mellom alle språktrekkene som brukes av innflytterne (og eventuelle opprinnelige innbyggere), er ifølge Trudgill (2004: 148) determinert: Frekvensen av variantene som fins i bruk i samfunnet og frekvens av interaksjon mellom språkbrukerne avgjør hvordan det nye talemålet blir. Den varianten som er i majoritet blant innflytterne, brukes oftere, og er derfor den varianten som til sist 'vinner' i utjevningsprosessen og brukes i de stabiliserte talemålene.

Modellen framstiller koinéformingsprosessen som en mer eller mindre mekanisk prosess der innflytternes (og de opprinnelige innbyggernes) varianter går inn i språkpotten og ut fra denne potten kommer variantene som brukes i det stabiliserte talemålet (Trudgill 2004: 148). I Trudgills deterministiske modell er altså språkendringene forhåndsbestemt av frekvensen av ulike varianter i språkpotten i innflyttingsperioden.

1.2.1 Språkevolusjonistiske perspektiver

Trudgills deterministiske modell ligger nært opp til språkevolusjonistiske perspektiver som en blant annet finner hos Croft (2000) og Mufwene

(2001). I disse teoriene vektlegges hvordan de første innbyggerne i det nye samfunnet snakket sammen (jf. “the Founder Principle”, se Mufwene 2001: 28–29). Den mest brukte varianten i den første generasjonen har stor sjanse for å til sist bli enerådende i den nye varieteten (Mufwene 2001: 29). Hovedårsaken til det er akkommodasjon: En variant som er brukt av majoriteten av innbyggerne på stedet rundt etableringstidspunktet, vil hele tiden øke i bruk på grunn av denne akkommodasjonen mellom innbyggerne og slik bli mer og mer i majoritet inntil den er enerådende (Mufwene 2001: 40).

De språkevolusjonistiske perspektivene framhever imidlertid at ikke bare *frekvens* av interaksjon, men også *type* interaksjon, har betydning for utfallet av koinéformingsprosessen (Mufwene 2001: 62–67). Det finnes derfor en rekke språkevolusjonistiske innsigelser mot det deterministiske perspektivet i Trudgills modell. Et godt eksempel er Lanes språkevolusjonistiske undersøkelse av det danske talemålet på Thyborøn. Der er det slik at mange av variantene som ble en del av det stabiliserte talemålet er majoritetsformen i innflytternes fødestedstalemål, men samtidig brukes det noen varianter som ikke fantes i noen av fødestedstalemålene (Lane 1998: 219–41). Disse tolkes som innovasjoner som er uttrykk for en ny lokal identitet (Lane 1998: 242).

Andre kritikere har gått mer konkret til verks. Et team språkevolusjonistiske forskere brukte tallmaterialet fra undersøkelsene av talemålet på New Zealand (Gordon m.fl. 2004, Trudgill 2004), for å teste ut Trudgills modell (Baxter m.fl. 2009). Dette gjorde de ved å implementere tallmaterialet i en matematisk modell for spredning av språktrekk. Forskerne bekrefter Trudgills påstand om at det var majoritetsvariantene i språkpoten som vant fram i koinéformingsprosessen og blir brukt i talemålet i New Zealand i dag (Baxter m.fl. 2009: 259). Samtidig kritiserer de Trudgills modell på mange punkter. Den viktigste kritikken gjelder Trudgills påstand om at sosiale faktorer ikke er involvert i utjevningprosessen. De bruker den matematiske modellen til å vise at utjevningen umulig kan ha skjedd så fort som den gjorde (i løpet av femti år), hvis dette skjedde, som Trudgill hevder, mekanisk og uten noen form for sosial seleksjonsprosess (Baxter m.fl. 2009: 291).

1.2.2 Sammenhenger mellom fødested og talemål

En innvending mot metodologien i Trudgills modell er at han bruker innflytternes geografiske fødested som forklaring på utfallet av koiné-

formingsprosessen, og altså forutsetter at innflytterne snakker slik de lærte i sin barndom og at de ikke har endret på talemålet etterpå. Denne kritikken kan en også rette mot de norske industristedtalemålsforskerne (del 1.1).

Det å sette likhetstegn mellom fødested og talemål er problematisk fordi forskeren for eksempel ikke tar høyde for at innbyggere kan bruke sin opprinnelige dialekt i noen situasjoner og en riksmålsvarietet i andre situasjoner.⁴

Man tar heller ikke høyde for at innflytterne kan ha bodd andre steder, men forutsetter at innflytterne kom direkte fra fødestedet sitt (jf. Mufwene 2001: 36). Det finnes en god del såkalte “etappeflyttere” på de norske industristedene (jf. Hagen 1953: 24). Denne innflyttergruppen hadde hatt bosted i flere bygder og byer før de slo seg ned på industristedet (Aarthun 1973: 74–76, se også Neteland og Bugge [upubl.]).

At det er en viss sammenheng mellom innflytternes talemål og fødestedet deres, er en forutsetning i årsaksforklaringene en finner i tidligere forskning om norske industristedtalemål og en forutsetning for Trudgills deterministiske modell. Jeg mener også at det er en viss sammenheng mellom fødested og talemål, men man kan argumentere for at forholdet er mer komplekst. Bruk av talt riksmål og endring i talemål på grunn av flytting vil også inngå i språkpotten på det aktuelle industristedet. For å kunne si noe om innflytternes talemål på empirisk grunnlag, har jeg derfor lyttet til 16 innflyttere til Sauda og Årdal. Disse innflytterne kom til Sauda eller Årdal som voksne, men de aller fleste hadde bodd lengre tid på industristedet enn på sitt opprinnelige fødested på intervju-tidspunktet.⁵

Ved gjennomlytting er det to forhold som er felles for alle innflytterne: 1) Alle har et talemål som avviker *noe* fra talemålet på fødestedet. 2) Det er mulig å høre hvilket geografisk område innflytterne

4. I denne teksten bruker jeg begrepet ‘talt riksmål’ om talte varieteter som var høyere talemål i de norske byene (jf. Nesse 2013: 164). Disse talte riksmålsvarietetene kan beskrives som morfologisk og leksikalsk svært like fra by til by, men fonologisk og prosodisk ulike (Sandøy 2009: 38). I perioden(e) Sauda og Årdal opplevde stor innflytting, var det knyttet forventninger til en rekke yrkesgrupper (alt fra direktører og lærere til butikkekspeditører) om at de skulle bruke talt riksmål (gjennom hele dagen eller i visse situasjoner) (Nesse 2008: 51). Talt riksmål var derfor en del av ‘språkpotten’ i de nye industristedene.
5. Innflytterne ble intervjuet på 1980-tallet som del av ulike historiske dokumentasjonsprosjekter. Fordi de kom til Sauda/Årdal som voksne, inngår de ikke i talemålsundersøkelsene det vises til senere i denne artikkelen.

opprinnelig kommer fra. Når det gjelder punkt 1 er det veldig forskjellig hvor mye eller lite innflytternes talemål avviker fra fødestedstalemålet deres. Dette ser ut til å ha sammenheng med andre sosiale faktorer som yrkestilknytning. Hvis innflytteren jobber i ledelse på fabrikken, som funksjonær eller i serviceyrker, øker sjansen betraktelig for at han/hun har et talemål som ligger nært opp mot talt riksmål. (Her må det også anmerkes at det er vanskelig å vite om disse informantene er bidialektale (talt riksmål/lokalt talemål) fra barnsben av, eller om de har lært seg riksmål i voksen alder på grunn av sosiale krav i yrket deres.) Likevel er det altså mulig å høre den geografiske tilknytningen (jf. punkt 2) hos alle innflytterne. Hos de mest riksmålstalende er dette bare hørbart gjennom intonasjon, men de aller fleste innflytterne bruker en rekke andre språktrekk som samsvarer med fødestedstalemålet.

Ut fra disse opptakene er det en utfordring å resonnerer seg fram til hvordan innflytterne snakket da de kom til Sauda/Årdal, spesielt fordi de har vært bosatt i Sauda/Årdal mesteparten av sitt voksne liv. En kan gå ut fra at innflytterne har akkommodert en del mot talemålet på sitt nye hjemsted, og at noe av denne akkommodasjonen i årenes løp har blitt en mer eller mindre permanent del av talemålet deres, slik det kommer fram i intervjuene. Innflytterne kuttet kanskje ut de mest “avstikkende” variantene fra fødestedstalemålet sitt på et tidlig tidspunkt etter at de flyttet fra hjemstedet (jf. “rudimentary levelling”, Trudgill 2004: 89). Dessuten kan innflytterne ha vært bidialektale eller hatt registervariasjon som de utnyttet i de mange akkommodasjonssituasjonene på sitt nye bosted. Det kan derfor hende at talemålet deres var *mer likt* fødestedstalemålet deres på innflyttingstidspunktet enn det er i disse opptakene.

1.3 Metodiske valg

Det kan være problematisk å overføre Trudgills deterministiske modell til nyetablerte steder som ligger innenfor det nasjonale språksamfunnet de fleste innbyggerne kommer fra, for eksempel industristeder (jf. Trudgill 2004: 26, se også Neteland 2013a: 82). Hovedårsaken til at den ikke er direkte overførbart til norske industristeder, er kontinuiteten i kontakten med normene i det lokale og nasjonale språksamfunnet (Trudgill 2004: 29). Disse normene inkluderer normene for bruk av talt riksmål, som var i daglig bruk (i større og mindre grad i ulike sosiale grupper) i perioden de fleste norske industristedene ble etablert (Nesse 2008: 50–56, 2013: 129, 164–69). Det er også problematisk at modellen

ikke tar høyde for at innflyttere, spesielt etappeflyttere, kan ha endret noe på fødestedstalemålet sitt før de kom til industristedet.

Etter min mening er det nettopp slike innvendinger som gjør det interessant å bruke Trudgills modell på norske industristedtalemål. Jeg er enig i at det er naturlig at nasjonale og regionale talemålsnormer også vil få innvirkning på industristedtalemålene (jf. Lane 1998), men jeg mener at det er uklart om disse normene vil ha større eller mindre innvirkning enn effekten av innflytternes talemål. Trudgills modell er, etter min mening, et godt verktøy for å avgjøre om det finnes en direkte forbindelse mellom talemålene til innflytterne til norske industristeder og de stabiliserte industristedtalemålene. Hvis en ved hjelp av modellen kan vise at majoritetsvariantene blant fødestedstalemålene i språkpotten 'vinner' over andre varianter, vil dette være en tydelig støtte til resultatene i tidligere forskning. Hvis en ikke kan forklare hvorfor en gitt variant vinner ved hjelp av modellen, åpner det opp for at andre faktorer kan ha større innvirkning enn innflytternes fødestedstalemål i koinéformingsprosessen.

I denne artikkelen er det, for å foregripe litt, mange tilfeller der det er nødvendig å trekke inn andre faktorer som kan være relevante for koinéformingen. Jeg har da valgt å legge vekt på prosessen forenkling og spredningsmønsteret regionalisering fordi begge er relevante for talemålsendringer som skjer som følge av økt kontakt. Prosessen grammatisk forenkling og spredningsmønsteret regionalisering er ikke unike for talemålsendringer som skjer når et industristedtalemål blir til. Den lave graden av lokale talemålsnormer (på grunn av lav andel talere av preindustrielt talemål) i etableringsfasen av et industristedtalemål, kan imidlertid medføre at talemålsendringer som følge av grammatisk forenkling og regionaliseringstendenser skjer *fortere* i industristeder enn i andre talemål (Sandøy 2004: 57, Kerswill og Williams 2000: 98ff.).

Jeg legger vekt på grammatisk forenkling fordi det er et vanlig resultat av kontakt mellom voksne språkbrukere (Trudgill 2011: 34) og det er regnet som en viktig del av koinéformingsprosessen (Trudgill 1986: 102, Siegel 1985: 362). Språkstrukturen til talemålene som er involvert i kontaktsituasjonen setter betingelser for mulige endringer i talemålene (Sandøy [upubl.]: 11). I norsk er det en rekke muligheter for grammatisk forenkling som kan utløses av samfunnsmessige endringer, for eksempel høy grad av tilflytting til stedet (Sandøy 2013: 146). Vi finner derfor eksempler på grammatisk forenkling både i endringer av norske rurale

dialekter (Sandøy 2013: 146), (Sandøy [upubl.]: 11ff) og i kontakt-varieteter som industristedtalemål (Neteland og Bugge [upubl.], Trudgill 1986: 102ff., Sandøy 2004: 57). Det er sannsynlig at en del av endringene i sauda- og årdalsmålet er slike forenklingsprosesser som utløses av innflyttingen.

Jeg legger vekt på regionalisering fordi jeg oppfatter det som en velfungerende modell for å beskrive hvordan talemålsendringer sprer seg i det norske samfunnet (jf. Røyneland 2005 og Sandøy 2013). Begrepet regionalisering blir i denne teksten brukt om spredning av mer enn ett språktrekk i en region, noe som medfører en utjevning mellom talemålene i regionen (Sandøy 2006: 25). Regionalisering kan enten fortone seg som en vertikal spredning eller en horisontal spredning av språktrekk i regionen (Akselberg 2005a: 1709). En vertikal spredning kjennetegnes av at sentrumstalemålene sprer seg utover i regionen. Dette kan kalles sentrumshopping eller en urban regionaliseringstendens og her antas en hierarkisk modell der større byer påvirker mindre byer (Akselberg 2005b: 117). En horisontal spredning kjennetegnes av en horisontal utjevning mellom alle dialektene i regionen. Dette kan kalles en rural regionaliseringstendens (Akselberg 2005b: 117).

Regionaliseringsmodellene for spredning av språktrekk er i utgangspunktet beskrivende. De kan imidlertid også brukes for å forklare hvorfor endringer skjer. Spesielt er den vertikale spredningsmodellen brukt slik, fordi modellen impliserer at talemålet øverst i hierarkiet bestemmer mye av utviklingen av de andre talemålene (jf. Auer 2000).⁶ Den horisontale spredningsmodellen impliserer at alle talemålene i regionen har tilnærmet lik påvirkningskraft på hverandre, og det gir mindre mulighet for å bruke modellen forklarende: Her er det mer naturlig å trekke inn andre faktorer for å forklare regional utjevning, for eksempel økt kontakt mellom språkbrukere gjennom endrede pendlings- eller handelsmønstre. I denne artikkelen brukes regionalisering som et beskrivende begrep, og eventuelle funn av spredning av språktrekk i regionene må forklares med andre faktorer.

6. I norsk talemålsforskning er det uenighet om denne toppen befinner seg på nasjonalt nivå (for eksempel et standardtalemål eller hovedstadsmålet) (jf. Solheim 2007: 16), eller regionalt nivå (talemålet i regionshovedstaden eller i et regionalt urbant sentrum) (jf. Sandøy 2004: 70). Se også Papazian (2012) for en grundig drøfting av spørsmålet.

Denne artikkelen bygger på tidligere forskning om koinéforming og norske industristedtalemål, samtidig utfordrer jeg noen av forutsetningene for denne forskningen. I det følgende vil jeg gi en kort oversikt over industrialiseringen av og innflyttingen til Sauda og Årdal og beskrive de pre-industrielle talemålene (del 2). Jeg vil så gå over til å presentere talemålsendringer i totalt seksten språklige variabler i sauda- og årdalsmålet, som belyser i hvilken grad disse industristedtalemålene har gjennomgått endringer som er typiske for koinéformingsprosesser (del 3). Denne talemålsundersøkelsen danner grunnlag for en undersøkelse av sammenhenger mellom endring (og bevaring) og innflytternes fødestedtalemål i hvert enkelt språktrekk (del 4). Her bruker jeg Trudgills modell som et verktøy for å undersøke om variantene som ble del av de stabiliserte talemålene i Sauda og Årdal var majoritetsvarianter i språkpotten. Jeg trekker også inn andre faktorer som er vesentlige i talemålsendringer (forenkling og regionalisering) når jeg drøfter årsaker til at visse varianter vant fram mens andre ikke blir brukt i det stabiliserte industristedtalemålene. Til sist kommer en overordnet drøfting av funnene i artikkelen og av hvilke implikasjoner funnene får for tolkingen av tidligere forskning (del 5). Her vil jeg også drøfte om regionalisering kan være en årsaksforklaring i tillegg til å være et spredningsmønster, altså om prestisjetalemål (som bymål og talt riksmål) har innvirkning på resultatet av koinéformingsprosessene i norske industristedtalemål.

2 Om Sauda og Årdal

2.1 Sauda

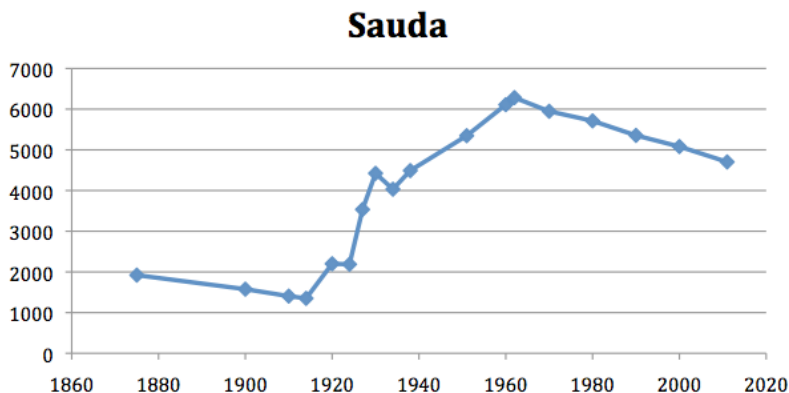
2.1.1 Industrietablering

I Sauda startet industriutbyggingen i 1913, og i 1923 kom fabrikken i drift. Det var kjemiker Knut Worsøe fra Bergen og disponent Knut Meling fra Stavanger som så potensialet i vannressursene i Sauda (Våga 1993: 24). De begynte å kjøpe opp vannretter fra grunneierne i 1907, i 1913 solgte de disse vannrettene samlet og vannkraftselskapet *Saudefaldene* ble stiftet (Våga 1993: 26). I 1914 signerte selskapet *Electric Furnace Product Company (EFP)* på at de ville bygge fabrikken som skulle benytte krafta som *Saudefaldene* produserte. Året etter startet byggingen av fabrikken i Sauda, og produksjonen av karbid startet i 1923 (Våga 1993:

27). Fabrikken produserer i dag manganlegeringer for eksport, som andre fabrikker blant annet bruker i produksjon av stål.⁷

2.1.2 Befolkningsvekst og innflytting

Før industrien kom til Sauda var bygda preget av en emigrasjonsbølge til USA. Ifølge Våga var Sauda den “bygda i Ryfylke som flest reiste frå” (1993: 21). Det førte til at innbyggertallet sank fra 1921 innbyggere i 1875 til 1350 innbyggere i 1914 (se også figur 1 for grafisk framstilling av innbyggertall). I perioden 1914 til 1920 økte derimot innbyggertallet fra 1350 til 2201, og i 1930 var det 4423 innbyggere i Sauda (Lillehammer 2002: 285, 455). Det er mer enn en tredobling av innbyggertall på bare seksten år. Kommunen hadde på det meste 6283 innbyggere, i 1962.

Figur 1: Befolkning, Sauda 1875–2011

Sauda hadde hatt arbeidsinnvandring tidligere i forbindelse med gruve-drift, men ikke i en slik skala som industrireisinga medførte.⁸ Det fins ulike oversikter over hvor innflytterne til Sauda kom fra, blant annet har Aarthun (1973: 54–55), Hagen (1953: 33), Lillehammer (2002: 280) og Skagen (1977: 75–76) studert dette.

I denne artikkelen er det tidsrommet da innflytterne ble flere enn de opprinnelige innbyggerne som er mest interessant (jf. Neteland 2013a:

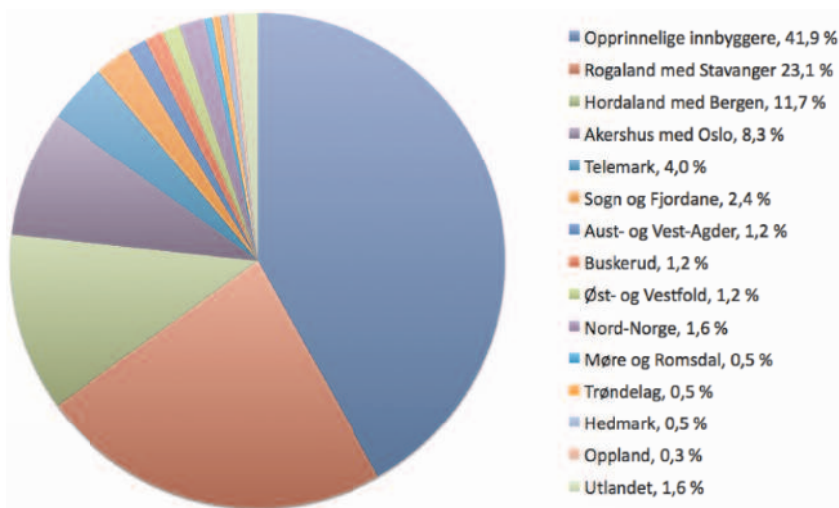
7. Se www.eramet.no for mer informasjon om dagens produksjon og eierskap.
8. I perioden 1882–1899 var det gruve-drift i Hellandsbygd, og der var de fleste gruve-arbeiderne innflyttere. Det var imidlertid ikke flere enn 168 ansatte på det meste (Våga 1993: 21). Det er få ansatte hvis en sammenlikner med EFPs antall ansatte, for eksempel var det 668 ansatte i 1930 (Lillehammer 2002: 454).

78). I perioden 1911–20 var 36 % av innbyggerne i Sauda innflyttere (Aarthun 1973: 54), mens i 1930 var 58,1 % av innbyggerne innflyttere (Skagen 1977: 75). Andelen innflyttere overskrider altså antallet opprinnelige innbyggere en gang mellom 1920 og 1930. Jeg vil derfor legge vekt på innbyggertallene omkring 1930.

Finn Skagen (1977) gir en detaljert framstilling av hvor innflytterne som kom til Sauda i perioden 1915–28 hadde sitt fødested. I denne perioden var det 39,8 % av innflytterne som kom fra Rogaland, 20,1 % fra Hordaland, 14,2 % fra Akershus med Oslo, 6,8 % fra Telemark og 4,1 % fra Sogn og Fjordane (Skagen 1977: 76). Fra de resterende fylkene kom det mellom 2,1 % og 0,3 %: 2,1 % fra Aust- og Vest-Agder, 2,1 % fra Buskerud, 2,0 % fra Øst- og Vestfold, 1,9 % fra Nordland, 0,9 % fra Møre og Romsdal, 0,9 % fra Trøndelag, 0,9 % fra Hedmark, 0,6 % fra Troms, 0,6 % fra Oppland og 0,3 % fra Finnmark. I tillegg var det 2,7 % utlendinger (hovedsakelig fra Nord-Amerika) blant innflytterne (Skagen 1977: 76). Skagen nevner også hvor mange innflyttere som kom fra byene Stavanger, Bergen og Oslo. Av innflytterne fra Rogaland er hele 58,8 % fra Stavanger, og totalt utgjør innflytterne fra Stavanger, Bergen og Oslo 38,7 % av alle innflytterne (Skagen 1977: 76).⁹ Figur 2 er en grafisk framstilling av de totale innbyggertallene (opprinnelige innbyggere og innflyttere) i 1928, basert på Skagen (1977).

I tillegg til de norske innflytterne kom det, som nevnt, en del utlendinger til Sauda. Det ser ut til at det var spesielt mange som kom i oppstartsperioden. I 1920 var hele 6,9 % av innflytterne født i andre land, og størsteparten av disse var svenske (4,1 %) (Aarthun 1973: 62). I 1916 var så mange som 38 % av de ansatte på fabrikken utlendinger (Våga 1993: 29). Senere sank tallet til 2,7 % utlendinger av totalt antall innflyttere (Skagen 1977: 76). Årsaken til at det kom så mange utlendinger til Sauda i oppbyggingsfasen av fabrikken, er todelt. For det første var EFP et amerikansk datterselskap til det kanadiske *Union Carbide Corporation* (Våga 1993: 26). De øverste lederne til fabrikken i Sauda var altså amerikanere som styrte et stort internasjonalt selskap, og i oppstartsfasen var amerikanerne også lokalt tilstede i Sauda. Da fabrikken kom i drift ble amerikanerne imidlertid gradvis erstattet av nordmenn. For det andre var en

9. Det er dessverre ikke mulig å få et eget prosenttall for innflyttere fra Bergen. De er enten inkludert i Hordalands-gruppen (se figur 2) eller inkludert i tallet innflyttere fra byene Stavanger, Oslo og Bergen sammenlagt. For de språklige analysene i del 4 er ingen av disse sammenslåtte verdiene heldige.

Figur 2: Innbyggere i Sauda i 1928, fordelt etter fødested.
(Basert på tall fra Skagen 1977.)

del av de omreisende arbeiderne på anlegget svensker og finlendere, såkalte 'rallare'. Rallarenes talemål er ikke kjent, men det er sannsynlig at de snakket svensk med ulik grad av akkommodasjon mot norsk leksikon, fonologi og morfologi (jf. gjennomlytting av opptak med en svensk anleggskokke som flyttet til Norge og Sauda i tenårene). Fordi Sauda var et av de siste utbyggingsområdene i denne runden industriutbygging, var det mange arbeidere som tidligere hadde reist fra anlegg til anlegg som slo seg ned i Sauda og tok seg arbeid på fabrikk (Fløgstad 1990: 87).

2.1.3 Regionen Rogaland

I Rogaland er Stavanger regionsentrum, og i denne artikkelen antas det perspektivet at spredningsmønsteret regionalisering skjer som en hierarkisk spredning i Rogaland, der varianter spres fra stavangermålet til mindre byer (og senere bygder) i regionen.¹⁰ Etter hvert som industristedet Sauda vokser, blir det en by i regionen, og da kommer saudamålet

10. Uansett om en definerer region som en funksjonell region eller en administrativ/politisk/økonomisk region vil Stavanger være regionsentrum for Sauda (se Akselberg 2005b: 124, for en oversikt over ulike operasjonaliseringer av begrepet 'region' i samfunnsvitenskapene).

høyere opp i hierarkiet: Sauda går fra å være en avsidesliggende bygd i regionen som sent påvirkes av språklige endringer i regionen, til å være en by som får språklige impulser direkte fra Stavanger, og sprer språkendringer videre til mindre steder i Ryfylke.

2.2 Årdal

2.2.1 Industrietablering

I Årdal startet vannkraftutbyggingen i 1910, men fabrikkene ble ikke åpnet før i 1948. Anleggsarbeidet ved kraftanlegget til *A/S Tyinfaldene* ble startet opp i 1910, men ble gradvis trappet ned fordi Hydro satset på utbygging på Rjukan og ville ikke ta den økonomiske risikoen med å starte en ny fabrikk i Årdal (Rinde 1997: 67). Under andre verdenskrig overtok det tyske *Nordag* kraftselskapet *Tyinfaldene* og satte i gang med å bygge aluminiumsfabrikk i Årdal. Byggingen ble ikke fullført under krigen, men i 1946 ble det besluttet at fabrikkene i Årdal og på Sunndalsøra skulle ferdigstilles og drives under navnet *Årdal og Sunndal Verk* med den norske stat som hovedeier (Rinde 1997: 83).

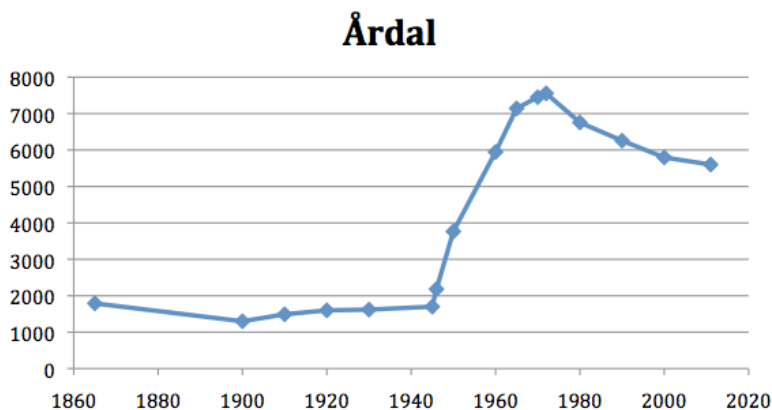
2.2.2 Befolkningsvekst og innflytting

Før industriutbyggingen var Årdal kommune, i likhet med Sauda, preget av nedgang i befolkningstall på grunn av utvandring til USA. I 1900 hadde kommunen 1299 innbyggere, mot 1791 i 1865 (Thue m.fl. 2010: 21, 27). Da anleggsarbeidet tok til i 1910, kom det mange innflyttere eller omreisende arbeidere til Årdal, men etter hvert som arbeidet ble trappet ned forsvant de fremmede (Thue m.fl. 2010: 53). Tilstedeværelsen til disse midlertidige innflytterne gjenspeiles derfor ikke i offisielle folketellinger (Det Statistiske Centralbyrå 1912: 58, 1922: 60, 1932: 37). I folketellingene er innbyggertallene i Årdal stabile (se figur 3), men sosiologen Schiefloe beskriver situasjonen slik: "Planer ble endret, og antallet arbeidsfolk steg og sank med mellomkrigstidas skiftende konjunkturer." (Schiefloe 1975: 3) Ifølge Thue m.fl. er hovedårsaken til dette at de tilreisende arbeiderne reiste igjen og at årdølene overtok de nye arbeidsplassene: "[...] i alle tilfelle måtte dei fleste innflyttarane ha reist att før 1930. Dei arbeidsplassane som anleggsdrifta skapte kom i stor grad bygdefolk til gode." (Thue m.fl. 2010: 65).

Historikere mener også at antallet midlertidig tilstedeværende var svært høyt i Årdal under krigen. I 1941 var 3000 satt i arbeid på an-

leggene, og i 1943 nådde arbeidsstaben trolig det høyeste antall med 5500 i arbeid (Thue m.fl. 2010: 75). Arbeiderne var en kombinasjon av krigsfanger fra Russland og Frankrike, tvangsutskrevne nordmenn fra bygdene omkring Årdal og nordmenn ansatt etter søknad (Thue m.fl. 2010: 74). *Nordags* raske utbyggingstempo endret bygda på ugjenkallelig vis, både fordi Årdal måtte huse en stor mengde midlertidige innbyggere og krigsfanger, og fordi utbyggerne kjøpte jordbruksjorda fra bøndene og bygde fabrikanlegg og boligbrakker på den (Thue m.fl. 2010: 75). Etter dette var det ikke mulig å gå tilbake til å være jordbruksbygd, og årdølene gikk samstemmig inn for å få fabrikk etablert (Gjestland 1976: 35).

De offisielle befolkningstallene for Årdal viser ingen befolkningsnedgang i perioden 1910 til 1946, men heller ingen spesiell økning før etter 1946 (se illustrasjon over befolkningsutvikling, figur 3). Fra 1945 stiger innbyggertallene hurtig: fra omtrent 1700 innbyggere i 1945 til 2182 innbyggere i 1946 og hele 3764 innbyggere i 1950 (Thue m.fl. 2010: 101, 202). Det er mer enn en fordobling på fem år, og stigningen fortsetter til toppen nås i 1972 med 7556 innbyggere (Thue m.fl. 2010: 101).

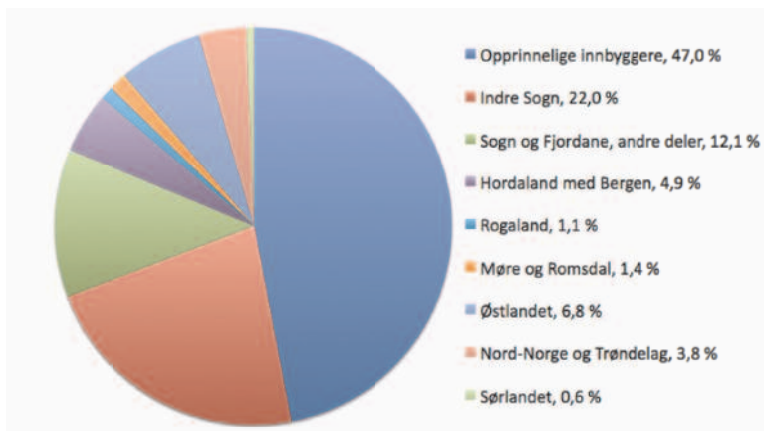
Figur 3: Befolkning, Årdal 1865–2011

I denne artikkelen vektlegger jeg tidsrommet det ble flere innflyttere enn opprinnelige innbyggere i Årdal (se også del 2.1.2, samt Neteland 2013a: 78). Jeg ser meg nødt til å se bort fra innbyggertallene under andre verdenskrig fordi jeg verken kjenner de eksakte innbyggertallene eller geografisk fødested på de norsktalende arbeiderne. Fordoblingen av innbyggertallene kommer (i offisielle målinger) i løpet av perioden 1945 til

1950. Vi kjenner imidlertid ikke fordelingen av innflytternes geografiske fødested før i 1960 (Berg 1965). Den beste løsningen er derfor å bruke disse innflyttertallene som grunnlag for talemålsundersøkelsen.

Berg viser at den største andelen innflyttere til Årdal kom fra nabo-bygdene i Indre Sogn. I 1960 var ca 53 % av innbyggerne i Årdal innflyttere, og av de kom 41,9 % fra Indre Sogn (Berg 1965: 47). 22,8 % av innflytterne kom fra andre deler av Sogn og Fjordane, mens fra resten av Vestlandet kom 9,2 % fra Hordaland med Bergen¹¹, 2,1 % fra Rogaland og 2,7 % fra Møre og Romsdal. 12,9 % kom fra Østlandet, 7,2 % av innflytterne kom fra Nord-Norge og Trøndelag, mens 1,2 % kom fra Sørlandet (Berg 1965: 47).

Nedenfor er en grafisk framstilling av de totale innbyggertallene (opprinnelige innbyggere og innflyttere) i 1960, basert på Berg (1965).

Figur 4: Innbyggere i Årdal i 1960, sortert etter fødested.
(Basert på tall fra Berg 1965.)

2.2.3 Regionen Sogn

Sogn er en region som skiller seg fra mange andre regioner i Norge, for eksempel Rogaland, fordi regionen ikke har noen stor by som fungerer som regionsentrum. I Sogn er det heller en rekke små byer med ulike funksjoner, blant andre Årdal. Perspektivet i denne artikkelen er derfor at spredningsmønsteret regionalisering må skje som en horisontal ut-

11. I likhet med oversikten over innflyttere til Sauda, er det umulig å vite hvor mange innflyttere fra Hordaland som er fra Bergen. Det er uheldig for de språklige analysene i del 4.

jevning i Sogn, der flere av de lokale talemålene påvirker hverandre gjensidig (Akselberg 2005a: 1719).

2.3 De pre-industrielle talemålene i Sauda og Årdal (tidligere forskning)

Både sauda- og årdalsmålet er innenfor området vi gjerne kaller 'sørvestlandsk' som strekker seg fra Indre Sogn til Vest-Agder (Skjekkeland 2005: 174). Det vil si at disse talemålene har en del felles språktrekk, blant annet at de er såkalte *a*-mål, altså har de /a/ i infinitiv av verb (/le:va/) og i svake hunkjønnsord i ubestemt form entall (/jenta/). Andre fellestrekk for store deler av dette området (inklusive sauda- og årdalsmålet) er palatalisering av /g/ og /k/ i innlyd (/ein stk/ – /stĉen/), segmentering (/fjedle/ for *fjellet* og /steidn/ for *stein*) og differensiering (/kɔdn/ for *korn*) (Skjekkeland 2005: 175). Differensieringen fantes også i bøyingsendelsene i substantiv, bestemt form flertall (/hestadn/ og /brakedn/) både i Sauda (Thorson 1929: 66) og i Årdal (Larsen 1926: 28). Begge de pre-industrielle talemålene hadde svarabhaktivokal i presens av sterke verb (/ly:ge/) og *je*-verbene (/te:le/) (Thorson 1930: 25–29, Bjørkum 1968: 130–43, 154–58).

Når det gjelder bøyning av hunkjønnsord er de to pre-industrielle talemålene forskjellige: Saudamålet er innenfor området der svake og sterke hunkjønnsord har falt sammen til én felles bøyingsform i bestemt form entall: /ɔ/ (/sɔ:lɔ/) (Thorson 1930: 15–17). I Årdal er det derimot endelsen /i/ i sterke hunkjønnsord (/sɔ:li/) og /a/ i svake hunkjønnsord (/jenta/) (Bjørkum 1968: 67–78). Årdal er et såkalt *i*-mål som også har *i*-endelser i bestemt form flertall av sterke intetkjønnsord (/ɛpli/) (Bjørkum 1968: 78–85).

I tillegg til språktrekkene nevnt ovenfor hadde det pre-industrielle saudamålet stående *r* både i ubestemt form flertall av substantivene (/knivar/ og /dører/) og i presens av *a*- og *e*-verbene (/kastar/ og /drøymer/) (Thorson 1929: 87–88). Skarre-*r* var antakelig kommet til Sauda før industrialiseringen: “*r* vert i ekte Ryf.-tale sagd med tungetippen (skarrande *r* finst hjå folk som er påverka av bymål)” (Thorson 1930: 12). Opptakene vi har med informanter født før 1920 viser store individuelle sprik og også intraindividuell variasjon i bruk av skarre-*r*.¹² I de

12. En endring som skjer i denne fødselsårsgruppen er at kort /e/ foran konsonantgruppe som begynner med /r/ (også lang /r/) blir “lægja til *a*” (Thorson 1929: 43). Variantene med /a/ (for eksempel /ĉĉara/ for *kjerre* eller /stark/ for *sterk*) brukes bare av denne fødselsårsgruppen. Dette kan ha sammenheng med innføring av skarre-*r* (se Neteland 2013b, for en videre drøfting).

senere fødselsårsgruppene er skarre-*r* fullstendig gjennomført. I denne teksten brukes /r/ både om realisasjoner med rulle-*r* og skarre-*r*.

Et særtrekk for det pre-industrielle talemålet i Årdal som det deler med resten av Indre Sogn, Voss og deler av Hardanger, er diftongering av norrøn lang /a/ (/baot/ for *båt*) (Bjørkum 1968: 31–33). Diftongen kan både uttales som /au/ og /ɔʊ/.¹³ I denne artikkelen er disse allofonene slått sammen og kontrastert med monoftongen /ɔ/ (variabel F1: baot) (se Myklebust (2012: 80–81, 93, 103) for en beskrivelse av generasjonell og sosial variasjon mellom /au/, /ɔʊ/ og /ɔ/).

Både det pre-industrielle saudamålet og årdalsmålet hadde /me/ og /içe/ (Thorson 1930: 22, 87, Bjørkum 1968: 117, 170), men i første person entall hadde de forskjellige former: Saudamålet hadde /e:g/ som al-ternerer med /e/ i trykksvak posisjon (Thorson 1930: 22), mens årdalsmålet hadde /e/ både i trykksterk og trykksvak posisjon (Bjørkum 1968: 117). I denne artikkelen er det disse språktrekkene som er relevante på leksikonnivå (jf. variablene L1: eg-trykksterk, L2: eg-trykksvak, L3: me og L4: ikkje), ellers omtales talemålsendringer på leksikonnivå i liten grad, til tross for at opptakene viser en del endringer (se Solheim 2006: 228–35, for en gjennomgang av leksikalske endringer som skjedde i forbindelse med industrialiseringen i Høyanger).

3 Talemålsendringer i Sauda og Årdal

3.1 Empiriske data om talemålene i Sauda og Årdal

De pre-industrielle talemålene i Sauda og Årdal er grundig beskrevet i skriftlige kilder: Per Thorsons beskrivelser av saudamålet og andre talemål i Ryfylke (Thorson 1929, 1930), Andreas Bjørkums avhandlinger om årdalsmålet (Bjørkum 1968, 1974), og Amund B. Larsens *Sognemålene* (1926) om talemål i Sogn.

I tillegg til disse skriftlige arbeidene har *Industriestadprosjektet* fått bruke alle bevarte lydopptak som ble gjort av Bjørkum i Årdal på 60-

13. Dette er dokumentert av Myklebust (2012: 81), og jeg har lyttet til og støttet de auditive analysene hennes. Den samme vekslingen mellom /au/ og /ɔʊ/ fantes i høyangermålet, før diftongen ble erstattet av /ɔ/ (Solheim 2006: 169). Bjørkum beskriver bare én uttale i årdalsmålet på 60-tallet: “Det er berre siste lekken som er runda, fyrste lekken er ein tydeleg *a*-lyd.” (Bjørkum 1968: 31).

tallet (21 informanter).¹⁴ Der er det flere intervju med folk som ble født før industrialiseringen, og disse opptakene er derfor et viktig supplement til de skriftlige kildene om pre-industrielt årdalsmål.

Industristadprosjektet har også samlet en stor base opptak fra 1980-tallet fra begge stedene. Disse lydopptakene er fra ulike kilder. I tillegg til et sett sosiolingvistiske intervju av tre generasjoner informanter fra Sauda (se Neteland 2013b, om Almenningen og Årtun 1981), fins det noen samtaleintervju gjort av sogelagene i Sauda og Årdal, og en hel del intervju gjort i forbindelse med ulike historiske dokumentasjonsprosjekter i Sauda og Årdal. Disse opptakene kan både gi opplysninger om de pre-industrielle talemålene i Sauda og Årdal og om endringer som skjedde etter at innflytterne kom.

Mine hovedkilder til kunnskap om talemålet slik det snakkes i dag, er sosiolingvistiske samtalebaserte intervju som ble gjennomført i 2011 i Sauda og Årdal.

I denne artikkelen er talemålsmaterialet fra Sauda og Årdal inndelt i grupper etter informantenes fødselsår. Hver fødselsårsgruppe er en bolk på tretti år som har mellom åtte og nitten informanter i hver gruppe. I figur 5 nedenfor er det oppgitt både antall informanter og hvor mange minutter opptakene er på (rundet av til nærmeste 10 minutter) for å gi et mest mulig helhetlig og riktig bilde av materialet.¹⁵

Informantene er gruppert sammen etter fødselsår uavhengig av når opptakene ble gjort. For eksempel blir alle informantene født mellom 1920 og 1949 presentert som én gruppe informanter, uansett om opptakene ble gjort på 1980-tallet eller i 2011. Denne framstillingsmåten forutsetter at informanter har en noenlunde stabil språkbruk etter at de er blitt voksne, slik talemålsundersøkelser i tilsynelatende tid forutsetter

14. *Industristadprosjektet*, eller *Språkutvikling på industristader*, er et NFR-finansiert forskingsprosjekt som drives ved Universitetet i Bergen. Jeg er en av to doktorgradsstipendiater tilknyttet prosjektet. Den andre doktorgradsstipendiaten, Helene Hildremyr, skriver om talemålsendringer i industristedtalemålene i Odda og Tysedal.
15. De nye opptakene fra 2011 er på omtrent 30 minutter med hver av informantene (24 informanter: 8 i hver av de tre yngste fødselsårsgruppene). Antall informanter og opptakstid varierer imidlertid i gruppene, og det er på grunn av de gamle opptakenes karakter. I noen fødselsårsgrupper ble det umulig å finne nok informanter, i andre var det mange informanter som snakket en kort stund hver. I noen tilfeller er det derfor brukt kortere opptak og flere informanter enn det som var idealet. Idealet var å ha 30 minutters opptak med totalt 16 informanter (4 menn og 4 kvinner i gamle opptak og det samme i nye opptak).

	f. før 1920	f. 1920–49	f. 1950–79	f. etter 1979
Informanter fra Sauda	9 inf. 6 t. 50 min.	11 inf. 6 t. 20 min.	19 inf. 9 t. 10 min.	8 inf. 2 t. 40 min.
	f. før 1890 ¹⁶	f. 1890–1920	f. 1920–49	f. 1950–79
Informanter fra Årdal	5 inf. 1 t. 40 min.	14 inf. 6 t. 50 min.	15 inf. 6 t. 40 min.	19 inf. 4 t. 30 min.
				f. etter 1979
				8 inf. 2 t. 50 min

Figur 5: Oppbygging av talemålsmaterialet.

(jf. Labov 2001: 447). Dette kan være en problematisk forutsetning, særlig med tanke på livsløps- og livsfaseendringer, og jeg vil vise til artikkelen *Orden i kaoset? Om relasjonene mellom sosiale strukturer og individuelle variasjonsmønstre i industristedene Sauda og Årdal* (Neteland [upubl.]) for en diskusjon av variasjon i virkelig tid på individnivå og gruppenivå i Sauda og Årdal.

Talemålsmaterialet blir brukt for å presentere generelle endringstendenser i talemålene i Sauda og Årdal (del 3.3 og 3.4), og dette er bakgrunn for en drøfting av hvilken innvirkning innflytternes talemål har på utfallet av koinéformingsprosessen (del 4). I denne artikkelen er hovedvekten lagt på *det pre-industrielle talemålet*, representert ved skriftlige kilder og opptak av gamle informanter (f. før 1920), og *industristedtalemålet slik det snakkes i dag*, representert ved opptak av unge informanter (f. etter 1979).

3.2 Språklige variabler

Nedenfor følger en kort oversikt over de språklige variablene som undersøkes i denne artikkelen. Jeg har gitt variablene korte “navn” som består av en kode og et eksempelord. Disse blir brukt senere i artikkelen. F står for fonologiske variabler, M står for morfologiske variabler og L for leksikalske variabler. Denne inndelingen kan diskuteres, spesielt variabler som her er sortert inn under M. Selv om endringene de beskriver ikke medfører en endring i det morfologiske systemet, bare en fonologisk endring i uttale av en bøyingsendelse, har jeg valgt å navngi dem med M. Dette er fordi noen av de potensielle nye variantene vil medføre end-

16. Fordi Bjørkums opptak fra 60-tallet er en rik kilde til informasjon om talemålet hos informanter født til dels lenge før 1920, besluttet vi å innføre en ekstra fødselsårsgruppe i Årdal: informanter født før 1890.

Variabelnavn	Kort beskrivelse	Sted
F1: baot	Diftongen /aø/ av norrøn lang /a/	Årdal
F2: haust	Diftongen /øʉ/ (utenom i sterke verb, se F3)	Sauda og Årdal
F3: braut	Diftongen /øʉ/ i sterke verb	Sauda og Årdal
M1: tek'e	Sterke verb, +/- svarabhaktivokal i presens	Sauda og Årdal
M2: kastar	A-verb, endelse i presens	Sauda og Årdal
M3: talde	Je-verb, vokalkvalitet i innlyd, preteritum	Sauda og Årdal
M4: talt	Je-verb, vokalkvalitet i innlyd, perfektum	Sauda og Årdal
M5: soli	Sterke hunkjønnsord, endelse i bestemt form entall (utenom ord som slutter på /ing/, se M6)	Årdal
M6: dronningi	Sterke hunkjønnsord med endelse på /ing/, endelse i bestemt form entall	Årdal
M7: solå	Hunkjønn, endelse i bestemt form entall	Sauda
M8: brakkedn ¹⁷	Hunkjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	Sauda og Årdal
M9: hestadn	Hankjønn, +/- differensiasjon i endelse i bestemt form flertall	Sauda og Årdal
L1: eg-trykksterk	Personlig pronomen, 1. person, entall, trykksterk posisjon	Sauda og Årdal
L2: eg-trykksvak	Personlig pronomen, 1. person, entall, trykksvak posisjon	Sauda og Årdal
L3: me	Personlig pronomen, 1. person, flertall	Sauda og Årdal
L4: ikkje	Nektingsadverbial	Sauda og Årdal

Tabell 1: Oversikt over språklige variabler.

ringer i det morfologiske systemet. For eksempel kan en ny variant *-a* i sterke hunkjønnsord, bestemt form entall (M5: soli) medføre sammenfall mellom de sterke og de svake hunkjønnsordene i Årdal.

De fleste av disse språklige variablene undersøkes både i Sauda og Årdal. Det er imidlertid ikke alltid slik at de pre-industrielle variantene er like, og heller ikke alltid slik at de nye variablene (og dermed potensielle endringene) er like i Sauda og Årdal. Dette vil jeg komme nærmere inn på i de neste avsnittene.

3.3 Endring og bevaring i saudamålet

Saudamålet har gjennomgått en rekke endringer fra det pre-industrielle talemålet til det talemålet som snakkes av unge innbyggere i dag. I denne artikkelen går jeg inn på endringer i tretten språklige variabler i sauda-

17. I variablene M8: brakkedn og M9: hestadn er det *differensiasjon* i bøyingsendelse som er undersøkt. Dette er primært en fonologisk endring (bortfall av differensiasjon: fra /adn/ til /ane/ og /edn/ til /ene/), men kan også være en morfologisk endring hvis det skjer en endring fra /adn/ til /ene/ i M9: hestadn (vil medføre sammenfall mellom bøyingsendelsene i hankjønns- og hunkjønnsordene), eller hvis systemet med stammebøyning blir endret. Se mer om dette i del 3.3 og 3.4.

Variabelnavn	Pre-industrielt saudamål	Saudamål, informanter f. etter 1979	Andre dokumenterte varianter (brukt av mellomliggende fødselsårsgrupper)
F2: haust	/øʝ/	/ø/	
F3: braut	/øʝ/	ʔ ¹⁸	/øy/, /ø/
M1: tek'e	/e/	/e/	nullending, /er/
M2: kastar	/ar/ ¹⁹	/e/	/a/, /er/
M3: talde	/a/	ʔ ²⁰	/ε/
M4: talt	/a/	/a/ ²¹	/ε/
M7: solä	/ɔ/	/ɔ/	/a/, /en/
M8: brakkekn	/edn/	/ene/	/a/
M9: hestadn	/adn/	/ane/	/ene/, /a/
L1: eg-trykksterk	/e:g/	/e:g/	/e/, /jɛi/, /jɛ/ ²²
L2: eg-trykksvak	/e/ og /e:g/ (veksler)	/e/ og /e:g/ (veksler)	/jɛi/, /jɛ/, /ε/
L3: me	/me/	/me/	/vi/
L4: ikkje	/içe/	/ike/	

Tabell 2: Endring og bevaring i fonologiske, morfologiske og leksikalske variabler i Sauda

målet, og presenterer hvilke varianter som brukes i opptakene fra Sauda. Endringene er skjematisert i tabell 2, og grafisk framstilt i figur 6.

Tabell 2 gir en enkel oversikt over endringer som har skjedd i saudamålet fra det pre-industrielle talemålet (basert på skriftlige kilder og opptak med informanter f. før 1920) til det stabiliserte talemålet (basert på opptak med informanter f. etter 1979). Den viser også hvilke andre varianter som er brukt av informanter i mellomliggende fødselsårsgrupper, uten at variantene ble en del av det stabiliserte talemålet.

18. Det er ingen belegg i denne fødselsårsgruppen. I de eldre fødselsårsgruppene er det en utvikling mot overveiende bruk av varianten /øy/ (fødselsårsgruppen f. 1950–79 bruker bare 10,55 % /øʝ/).
19. I mine opptak av informanter med pre-industrielt saudamål (f. før 1920) er det bare 33 % bruk av /ar/, og 52 % bruk av pre-industriell vokalkvalitet (/a/+ar/), se mer om det i del 4.1.2. (I figur 6 er det prosentandel /ar/ som vises.)
20. Det er svært få belegg i variabelen M3: talde og ingen belegg i den yngste fødselsårsgruppen. I eldre fødselsårsgrupper kan en observere variasjon i M3: talde (f. 1950–79 bruker 60 % /a/).
21. Det er, i likhet med i M3: talde, svært få belegg i denne variabelen. Det er imidlertid ett belegg i den yngste fødselsårsgruppen, som er ytret med /a/, noe som medfører at denne fødselsårsgruppen får 100 % score på tradisjonell variant. I de eldre fødselsårsgruppene fins det flere belegg, og der ser en at M4: talt i stor grad er endret (f. 1950–79 bruker bare 4,71 % /a/). Når jeg senere hevder at variablene M3: talde og M4: talt er endret, er det på bakgrunn av de generelle endringstendensene i materialet.
22. Her er de mest brukte variantene nevnt. Det fins flere ulike uttalemåter, for eksempel /jɛi/, /jɛi/ og /jæi/, men jeg har systematisert beleggene i fem hovedkategorier: /e:g/, /e/, /jɛi/, /jɛ/ og /ε/. Det samme gjelder L2: eg-trykksvak.

Tabellen viser at saudamålet har gjennomgått en rekke endringer og at variabler som ikke er endret, har hatt en del variasjon i fødselsårsgrupper som ligger mellom det pre-industrielle talemålet og talemålet slik det snakkes av de yngste innbyggerne.

Den tradisjonelle diftongen /øʉ/ er endret, både i sterke verb (F3: braut) og i andre ord (F2: haust). I variabelen F2: haust er det imidlertid noen få ord som har bevart /øʉ/, og det ser ut til å være en ny, forholdsvis fast leksikalsk distribusjon av /ø/ og /øʉ/ allerede fra fødselsårsgruppen f. 1920–49.²³ A-verbene har fått overgang til /e/ i presens (M2: kastar), mens svarabhakti-*e*-en i presens av sterke verb er bevart (M1: tek'e). Når det gjelder sterke verb har det imidlertid skjedd en rekke endringer på ordnivå (for eksempel fra *tek(e)* til *tar*), slik at det er færre ord i de yngstes ordforråd som kan få svarabhakti-*e* i presens.

Det er få belegg på *je*-verbene (M3: talde og M4: talt), men disse ser ut til å gjennomgå endringer, der vokalvekslingen mellom /ɛ/ i presens og /a/ i preteritum og perfektum ikke lenger er obligatorisk (/tɛ:le/ (pres.) – /talde/ (pret.) blir /tɛle/ – /tɛlte/). Denne endringen kan medføre at *je*-verb forsvinner som bøyingskategori og at verbene blir bøyd som regelrette *e*-verb, med et mulig unntak for tonelaget i presens som er tonelag 1 i *je*-verb og tonelag 2 i *e*-verb (Gabrielsen 1984: 70), men se Berntsen og Larsen (1925: 305), om overgang til tonelag 2.

Når det gjelder substantiv i bestemt form flertall (M8: brakkedn og M9: hestadn), ser vi at de nye bøyingsendelsene ikke har differensiering. Årsaken til det er at de pre-industrielle segmenterte og differensierte variantene (/dl/ for /l/, /dn/ for /n/ og /dn/ for /rn/) er ute av bruk i det stabiliserte saudamålet (Neteland 2013b: 267–69). Vokalkvaliteten i bestemt form flertall er imidlertid beholdt, og det har dermed ikke skjedd et sammenfall mellom endelsene i hun- og hankjønnsbøying. Når det gjelder stammebøying, er det så få belegg på de aktuelle leksemene i denne kategorien at det ikke kan undersøkes systematisk. De beleggene som fins viser en viss variasjon: For eksempel er ordene *sau* og *gris* uttalt

23. Ordene som har fast uttale i alle aldersgruppene født etter 1920 er følgende ord med /øʉ/: *øke* /øʉke/ (2 belegg) *bløt* /bløʉt/ (2 belegg), *løs* /løʉs/ (4 belegg) og *løv* /løʉv/ (1 belegg). Følgende ord med /ø/: *bryllup* /bryløp/ (3 belegg), *drøm* /drøm/ (1 belegg), *løp* /løp/ (4 belegg), *strøm* /strøm/ (12 belegg). Følgende ord veksler mellom /øʉ/ og /ø/, men legg merke til at de frekvente ordene *høst*, *rød* og *øst* har overvekt av belegg med /ø/: *død* /døʉ/ (3 belegg) /dø/ (2 belegg), *høst* /høʉst/ (9 belegg) /høst/ (17 belegg), *rød* /røʉ/ (13 belegg), /rø/ (169 belegg), *taum* /tøʉmar/ (6 belegg), /tømar/ (3 belegg), *øst* /øʉst/ (4 belegg) /øst/ (41 belegg).

med /ane/ i noen få tilfeller selv om de tradisjonelt skal ha /edn/ (Thorson 1930: 14). Det *kan* bety at stammebøyinga er i endring, men siden det ikke bare er unge informanter som står for slike “brudd” med regelen, er det ingen tydelig endringsretning.²⁴

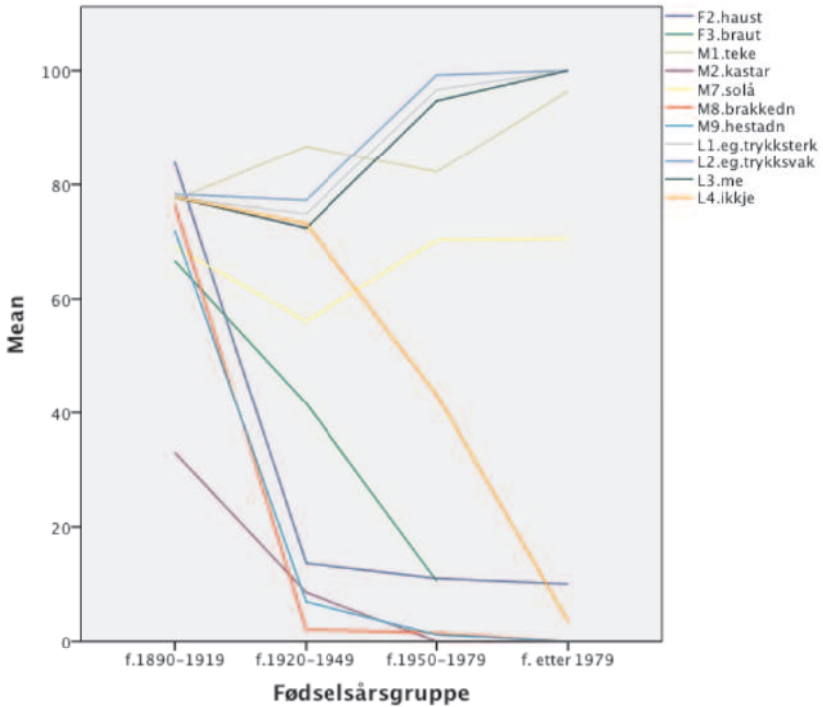
Bestemt form entall av hunkjønnssord (M7: solå) er uendret, men bruken av /ɔ/ er bare mellom 73 % og 56 % i de ulike fødselsårsgruppene. Hovedårsaken til dette er at det er en god del individuell variasjon i alle fødselsårsgruppene. Beleggene på andre varianter enn /ɔ/ er flest blant innbyggerne i bydelen Åbøbyen. De bruker variantene /a/ og /en/ oftere enn innbyggere fra andre bydeler. Hele 7 av 11 informanter fra Åbøbyen bruker variantene /a/ eller /en/ oftere enn /ɔ/. Flesteparten av informantene fra andre bydeler bruker enten bare /ɔ/, eller veksler og bruker /a/ og /en/ i et mindretall av beleggene (se Neteland [upubl.], for en utdypende drøfting av denne variasjonen).

De leksikalske variablene jeg har undersøkt, viser en hel del variasjon i mellomliggende fødselsårsgrupper, likevel er den tradisjonelle varianten bevart i første person entall og flertall (L1: eg-trykksterk, L2: eg-trykksvak og L3: me). Nektingsadverbet (L4: ikkje) er imidlertid endret fra /içe/ til /ike/.

Grafen i figur 6 illustrerer endringene som har skjedd fra det pre-industrielle talemålet (representert ved fødselsårsgruppen med informanter født før 1920), via mellomliggende fødselsårsgrupper, til det stabiliserte talemålet (representert ved informanter født etter 1979). Variablene M3: talde og M4: talt er ikke inkludert fordi variablene har så få belegg at illustrasjonen ville blitt misvisende.

Som en kan se av illustrasjonen, er det noen variabler som har variasjon i de mellomliggende fødselsårsgrupper, uten at disse “nye” variablene blir brukt av de yngste informantene. Det er også tydelig at de fleste endringene starter i overgangen mellom fødselsårsgruppen f. 1890–1919 og gruppen født 1920–49. I de fleste variablene der det stabiliserte saudamålet er annerledes enn det pre-industrielle saudamålet, er det signifikant forskjell allerede mellom fødselsårsgruppen f. 1890–1919 og fødselsårsgruppen f. 1920–49 (F2: haust ($p \leq 0,001$), M2: kastar ($p \leq 0,05$), M8: brakkedn ($p \leq 0,001$), M9: hestadn ($p \leq 0,001$)). Dette mønsteret passer godt med modellen for koinéforming: Hvis indu-

24. Informanter som bruker /ene/ både i bøyingsendelse i hun- og hankjønnssord har et bøyingsparadigme der reglene om stammebøyning ikke er relevante. Jeg har derfor ikke regnet deres avvikende bruk som brudd på regelen om stammebøyning.

Figur 6: Talemålsendringer i Sauda, prosentvise realisasjoner av tradisjonell variant, per fødselsårsgruppe

strialiseringen starter på 1920-tallet og innflyttertallet overstiger 50 % en gang mellom 1920 og 1930, er det nettopp de som er født i perioden 1920–49 som kan forventes å vokse opp med et markant annet talemål enn de som vokste opp før industrialiseringen (f. før 1920).²⁵

Det er også interessant å se at noen av variablene ser ut til å ha samme variasjonsmønster: Linjene for M8: brakkedn og M9: hestadn ser ut til å gå noenlunde parallelt. Dette kan tyde på at differensieringen har forsvunnet omtrent samtidig fra M8: brakkedn og M9: hestadn. De leksikalske variablene L1: eg-trykksterk, L2: eg-trykksvak og L3: me ser også ut til å ha omtrent parallelle linjer. Dette er imidlertid på grunn av interindividuell variasjon der flesteparten av informantene bruker den tradisjonelle varianten konsekvent, mens noen få informanter bruker andre varianter.

25. I Trudgills terminologi vil informantene f. 1920–49 være informanter i “stage II” (Trudgill 2004).

Disse endringene i saudamålet danner grunnlag for å drøfte hvilken innflytelse innflytternes talemål har hatt i koinéformingsprosessen. Dette vil jeg gå inn på i del 4, etter en gjennomgang av endring og bevaring i årdalsmålet.

3.4 Endring og bevaring i årdalsmålet

Variabelutvalget i denne artikkelen, tyder på at årdalsmålet har endret seg mindre enn saudamålet (se imidlertid Myklebust 2012, for flere endringer av lokale språktrekk i Årdal). Tabellen nedenfor er en oversikt over endring (og bevaring) i de femten variablene jeg har undersøkt i årdalsmålet, basert på skriftlige kilder og talemålsbruk i opptakene:

Variabelnavn	Pre-industrielt årdalsmål	Årdalsmål, informanter f. etter 1979	Andre dokumenterte varianter (brukt av mellomliggende fødselsårsgrupper)
F1: baot	/au/ og /ɔu/	/ɔ/	
F2: haust	/øʉ/	/øʉ/ og /ø/ (veksler)	
F3: braut	/øʉ/	ʔ ²⁶	
M1: tek'e	/e/	/e/ og nullending (veksler) ²⁷	/er/
M2: kastar	/a/	/a/	/e/ ²⁸
M3: talde	/a/	ʔ ²⁹	/ɛ/
M4: talt	/a/	/a/ ³⁰	/ɛ/
M5: soli	/i/	/i/ og /a/ (veksler)	/en/
M6: dronningi	/i/	/en/	/a/
M8: brakkedn	/edn/	/ene/	
M9: hestadn	/adn/	/ane/	
L1: eg-trykksterk	/e/	/e/ og /e:g/ (veksler)	
L2: eg-trykksvak	/e/	/e/	/e:g/
L3: me	/me/	/me/	
L4: ikkje	/içe/	/içe/	

Tabell 3: Endring og bevaring i fonologiske og morfologiske variabler i Årdal

26. Her er det ingen belegg i den yngste fødselsårsgruppen. I samtlige andre fødselsårsgrupper er det imidlertid 100 % bruk av /øʉ/. I denne artikkelen går jeg derfor ut fra at varianten /øʉ/ er bevart i årdalsmålet.
27. Det er også noen leksikalske endringer i denne variabelen i Årdal, men ikke i så stort omfang som i Sauda (se del 3.3).
28. Samt ett belegg med /er/ og ett med /ar/.
29. Det er svært få belegg i M3: talde og M4: talt og i M3: talde er det ingen belegg i den yngste fødselsårsgruppen. I fødselsårsgruppen f. 1950–79 er det 75 % bruk av den pre-industrielle varianten /a/.
30. Denne variabelen ser ut til å være uendret, men i den nest yngste aldersgruppen er det 0 % bruk av pre-industriell variant (bare ett belegg), noe som kan tyde på at også denne variabelen er i endring. Derfor blir variablene M3: talde og M4: talt senere omtalt som variabler der en ser tendenser til endring (del 4.2.3).

Oversiktstabellen viser at den tradisjonelle diftongen /au/ (F1: baot) er erstattet av en monoftong i de yngstes talemål. Det foregår også en veksling mellom /øʰ/ og /ø/ i ord som tradisjonelt har /øʰ/ (F2: haust). Dette gjelder imidlertid ikke sterke verb (F3: braut), der bøyingssystemet ser ut til å være stabilt (se fotnote 25).

Når det gjelder svarabhakti-*e* i presens av sterke verb (M1: tek'e), veksler /e/ med nullending hos de yngste informantene (omtrent med forholdstallene 50/50). Presensendingen i *a*-verbene (M2: kastar) er imidlertid uforandret. Dette er helt motsatt av endrings- og bevaringsmønsteret i Sauda (se tabell 2). Vokalvekslingen i *je*-verbene (M3: talde og M4: talt) (mellom /ɛ/ i presens og /a/ i preteritum og perfektum) ser stabil ut i tabellen, men her er det så få belegg i de to yngste fødselsårsgruppene at tallene er usikre. Det fins dessuten variasjon i begge variablene i mellomliggende fødselsårsgrupper, noe som kan tyde på at variablene er i endring.

Når det gjelder bestemt form entall av sterke hunkjønnord (M5: soli), finner vi en viss veksling mellom /i/ og /a/ hos de yngste informantene (den tradisjonelle varianten /i/ brukes i 74 % av tilfellene). En overgang til /a/ vil medføre sammenfall med bøyingsmønsteret til svake hunkjønnord. Hunkjønnordene som slutter på /ing/ (M6: dronningi) har skilt lag med de andre sterke hunkjønnordene, og har fått bestemt form på /en/ (se del 4.2.2). Differensieringen i bestemt form flertall (M8: brakkekn og M9: hestadn) har, i likhet med i saudamålet, gått ut av bruk i årdalsmålet. Når det gjelder stammebøyning er det, i likhet med i Sauda, svært få belegg på leksemene som hører til i denne kategorien, og det er dermed vanskelig å konkludere. I talemålsmaterialet finnes noen eksempler på brudd på reglene for stammebøyning (både hos unge og eldre informanter). For eksempel er det noen belegg på endelsen /ene/ i hunkjønnord som tradisjonelt skal ha /adn/ (som f.eks *helg* og *dør*).

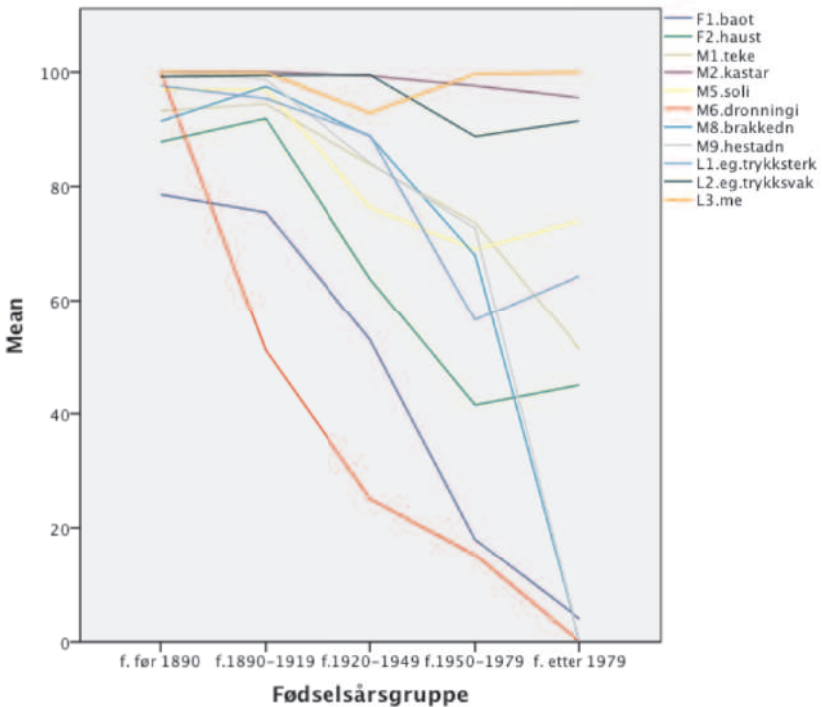
De leksikalske variablene jeg har undersøkt er stabile (L1: eg-trykksterk, L2: eg-trykksvak, L3: me og L4: ikkje), også med tanke på variasjon i fødselsårsgrupper som ligger mellom det pre-industrielle talemålet og talemålet til de yngste informantene fra Årdal (i motsetning til i Sauda, se tabell 2). Det er imidlertid dokumentert en del variasjon i trykksterk posisjon i første person entall (L1: eg-trykksterk) og de yngste språkbrukerne bruker den tradisjonelle formen /e/ i 64 % av tilfellene.

Man kan også merke seg at det er færre variabler i Årdal (tabell 3) som har belegg i kolonnen 'andre dokumenterte varianter (brukt av mel-

lomliggende fødselsårsgrupper)', enn det som er dokumentert i variablene i Sauda (tabell 2) (se drøfting av dette forholdet i del 5).

Figur 7 nedenfor viser endringer som har skjedd fra det pre-industrielle talemålet (representert ved to fødselsårsgrupper med informanter som er født før 1920) til talemålet slik det snakkes av de yngste i dag (informanter født etter 1979). Variabler som er undersøkt, men som er uten variasjon, er ikke lagt inn i figuren. Dette gjelder F3: braut der alle belegg er med tradisjonell variant /øʰ/, samt L4: ikkje, der alle belegg i alle aldersgrupper er tradisjonell variant /içe/. Det gjelder også M3: talde og M4: talt, der det er så få belegg at illustrasjonen ville bli misvisende.

Figur 7: Talemålsendringer i Årdal, prosentvise realisasjoner av tradisjonell variant, per fødselsårsgruppe

Som man kan se av figur 7, er det noen variabler som endres fra fødselsårsgruppe til fødselsårsgruppe og som er sluttført i den yngste gruppen. Andre variabler er mindre brukt av de yngste informantene enn de andre

informantene, men samtidig er ikke endringen større enn at de unge bruker tradisjonell variant i halvparten av tilfellene eller mer.

Mønsteret for endringer fra det pre-industrielle årdalsmålet til årdalsmålet slik det snakkes av de yngste i dag, passer ikke like godt med modellen for koinéformingsprosesser som saudamålet. Det ser ut til at de yngste i Årdal har mer variasjon enn de yngste i Sauda når en sammenlikner figurene (figur 6 og 7). I figur 7 ser man heller ikke at de fleste endringene skjer i overgangen fra en fødselsårsgruppe til den neste, slik det skjedde i saudamålet. I årdalsmaterialet er det signifikante forskjeller i noen variabler mellom fødselsårsgruppene født før 1950 og gruppene født etter (F2: haust ($p \leq 0,05$), L1: eg-trykksterk ($p \leq 0,05$), M8: brakkekn ($p \leq 0,05$), M9: hestadn ($p \leq 0,05$)). I andre variabler er det fødselsårsgruppene født før 1920 som er signifikant forskjellige fra gruppene født etter (F1: baot ($p \leq 0,05$), M6: dronningi ($p \leq 0,05$)). Den yngste fødselsårsgruppen (f. etter 1979) er signifikant forskjellig fra de andre i én variabel (M1: tek'e ($p \leq 0,05$)).

Innflytterne overskred 50 % av befolkningen i Årdal en gang like etter andre verdenskrig. Dette skulle tilsi at fødselsårsgruppen født 1950–79 vokste opp med et annet talemål enn den eldre fødselsårsgruppen (f. 1920–49). Det var imidlertid også store midlertidige befolkningsmengder i Årdal under krigen (se del 2.2), og vannkraftutbyggingen, som begynte i 1910, tiltrakk seg også mange midlertidige innbyggere. Disse periodene med inn- og utflytting bidrar til å forklare hvorfor årdalsmålet har et mindre tydelig endringsmønster, samt hvorfor deler av det pre-industrielle årdalsmålet ble endret tidligere enn man kan forvente hvis man bare ser på offisielle innflyttertall (se Myklebust 2012, for flere endringer som ble gjennomført i fødselsårsgruppen f. 1920–49).

3.5 Høy grad av innflytting

Denne gjennomgangen av endringer og variasjon i de to industristedtalemålene kan gi svar på første problemstilling: Har periodene med høy grad av innflytting til Sauda og Årdal utløst flere talemålsendringer enn periodene med mer stabile befolkningstall?

Innflyttingen til Sauda har medført at saudamålet har gjennomgått en rekke endringer (se del 3.3). Hvis en ser på tidspunktet for innflytting og hvilke fødselsårsgrupper det er størst språklige forskjeller mellom, er det tydelig at de som blir født og vokser opp i perioden da antall inn-

flyttere overstiger antall opprinnelige innbyggere, får et annet talemål enn forrige fødselsårsgruppe. Dette endringsmønsteret der talemålskontakt utløser blanding og endring av det opprinnelige talemålet på stedet, er typisk for koinéformingsprosesser (jf. Trudgill 1986, se også Solheim 2006: 389).

Hvis en ser på endringene i årdalsmålet (se del 3.4), finner man ikke en like tydelig sammenheng mellom innflytting og talemålsendringer. Her skjer noen talemålsendringer tidlig i hundreårsperioden, andre på forventet tidspunkt ut fra offisielle innbyggertall, i tillegg til at den yngste fødselsårsgruppen har en del variasjon som antyder at det kan bli framtidige endringer i talemålet. Årsaken til at årdalsmålet ikke følger et typisk endringsmønster for koinéformingsprosesser kan være at Årdal ikke har hatt én kort periode med intens innflytting, men heller flere perioder med inn- og utflytting. Det er antakelig også flere tidspunkt de siste hundre årene (for eksempel under andre verdenskrig), der antall innflyttere har oversteget antall opprinnelige innbyggere, selv om dette ikke gjenspeiles i de offisielle innbyggertallene for Årdal (se del 2.2.2). Jeg mener det er tydelig at perioden med innflytting til Sauda medfører flere talemålsendringer enn i andre deler av hundreårsperioden som er undersøkt. Vi finner ikke en slik sammenheng i undersøkelsen av endringer i årdalsmålet, noe som gjenspeiler at innflyttingen til Årdal ikke skjedde innenfor et avgrenset tidsrom.

En likhet mellom talemålsendringene i saudamålet og årdalsmålet, som har sammenheng med innflytting til stedene, er at endringene ikke er større enn at begge talemålene språklig sett ligger nært opp til andre talemål i regionen. Saudamålet er fremdeles et ryfylkemål, og årdalsmålet er fremdeles et sognemål. Likevel er det flere av språktrekkene jeg har undersøkt som er endret i saudamålet enn i årdalsmålet. Dette kan kanskje forklares med det var færre innflyttere fra Ryfylke til Sauda enn innflyttere fra Indre Sogn til Årdal (jf. Odda og Tyssedal, se del 1.1).

Det er også dokumentert flere varianter i bruk i mellomliggende fødselsårsgrupper i Sauda enn i Årdal. Her ser vi igjen at endringene i saudamålet følger et typisk koinéformingsmønster, der det er en periode med mange varianter i bruk, før det utkrystalliserer seg en ny varietet (Kerswill 2002: 689). Her er det dessuten verdt å legge merke til at en rekke av disse variantene som brukes i Sauda i en kort periode, er riksmålslike, og at flere av endringene i saudamålet er endring til typiske bymålsformer. Dette ser vi ikke i Årdal. Årsaken til denne forskjellen

kan være at Sauda fikk en stor andel innflyttere med fødested i byer (22,5 % fra Stavanger, Bergen og Oslo, pluss et ukjent antall fra andre byer), mens hovedvekten av innbyggerne i Årdal kom fra Sogn og Fjordane (81,1 % i 1960), der det ikke var/er noen store byer.

Disse betraktningene om innflytternes mulige direkte innvirkning på talemålsendringene, fører oss til neste del av artikkelen.

4 Er majoritetsvariantene brukt i de stabiliserte talemålene?

På grunn av den høye graden av innflytting i Sauda og Årdal ble det på et tidspunkt flere innflyttere enn opprinnelige innbyggere. Den lave andelen brukere av pre-industrielt talemål tilsier at man både må søke forklaringer på talemålsendringer og på *bevaring* av pre-industrielle varianter. I denne delen av artikkelen undersøker jeg forholdet mellom endring eller bevaring av pre-industrielle varianter og innflytternes talemål gjennom problemstillingen: Blir majoritetsvariantene i 'språkpotten' (som besto av talemålene til de opprinnelige innbyggerne og de første innflytterne) brukt i de stabiliserte talemålene i Sauda og Årdal?

Modellen som anvendes baserer seg på et prinsipp om at varianter som er i majoritet har størst sjanse for å bli del av det nye, stabiliserte talemålet (se del 1.2). I de tilfellene majoritetsvariantene ikke 'vinner' vil jeg drøfte andre forklaringer på endringene, hovedsakelig spredning av endringer i regionen (regionalisering) og forenklinger av det grammatiske systemet (se del 1.3).³¹

4.1 Demografiske forhold og talemålsendringer i Sauda

4.1.1 De uendrede variablene i Sauda

Av språktrekkene som er undersøkt i denne artikkelen ble følgende språktrekk bevart i overgangen fra pre-industrielt saudamål til industristedtalemålet som brukes av de unge i dag: Svarabhakti-*e* i presens av sterke verb (M1: tek'e), bestemt form entall av hunkjønnordene på /ɔ/

31. Her vil jeg gjenta at det finnes andre forklaringsmodeller for utvelgelse av språktrekk i koinéformingsprosessen der individuelle språkvalg står mer i sentrum fordi språkbuk og -endringer sees som identitetsskapende handlinger (se for eksempel Mæhlum 2007: 96, om enkeltindividets språklige valg og forståelse av fellesskapets språknormer i koinéformingsprosesser).

(M7: solå), første person entall /e:g/ i trykksterk posisjon (L1: eg-trykks-terk) og /e/ i trykksvak posisjon (L2: eg-trykksvak) og første person flertall /me/ (L3: me). I tillegg er vokalkvaliteten i endelsen i bestemt form flertall (M8: brakkedn og M9: hestadn) beholdt, til tross for at differensieringen er forsvunnet.

Hva er årsakene til at disse språktrekkene *ikke* ble endret til tross for den store innflyttingen? Hovedårsaken er nok at disse språktrekkene også ble brukt av det store flertallet av innflytterne fra Rogaland (inkludert Stavanger).

Svarabhakti-*e* i presens (M1: tek'e) var og blir fremdeles brukt i hele Rogaland (Sandvik 1979: 124–31), inkludert bymålet og det høyere talemålet i Stavanger (Gabrielsen 1984: 70). Summen av opprinnelige innbyggere og nye innbyggere fra Rogaland (med Stavanger) utgjorde 65 % av det totale innbyggertallet i Sauda i 1928 (se figur 2). Det betyr at hvis en variant som tilhører det pre-industrielle saudamålet *også* ble brukt av alle innflytterne fra Rogaland (inkludert Stavanger), skulle de, sammen med de opprinnelige innbyggerne, skape et flertall for denne varianten (jf. Hickey 2003: 218). I dette tilfellet er det rimelig å anta at majoriteten av innbyggerne i 1928 brukte svarabhakti-*e*. De andre variablene som ble bevart i det nye talemålet, er ikke så klare majoritetsvarianter.

Varianten /ɔ/ i bestemt form flertall av hunkjønnssord (M7: solå) er ikke brukt i hele Rogaland. De fleste områdene har /ɔ/ (Ryfylke, Stavanger, Jæren, Lund), mens andre har /ʊ/ (Suldal og Sokndal) og noen områder av fylket har delt femininum (Utsira, Føyeno, Torvastad og Dalane) (Sandvik 1979: 99). Mens det pre-industrielle talemålet i Sauda hadde endelse på /ɔ/, hadde altså nabokommunen Suldal /ʊ/. Det samme gjelder nabokommunene på andre siden av fylkesgrensa: Sunnhordland med Odda hadde /ʊ/ (Thorson 1930: 9). I Haugesund er det imidlertid /ɔ/ (Gabrielsen 1991: 43).

At distribusjonen av /ɔ/ og /ʊ/ er så variert innenfor et forholdsvis lite geografisk område gjør det umulig å kvantifisere nøyaktig antall innflyttere med /ɔ/ som bøyingsendelse.³² Det vi *kan* kvantifisere er antall innflyttere fra Stavanger (13,6 %³³) og sammen med de opprinnelige innbyggerne i Sauda skaper de et knapt flertall på 55 %.

32. Sandvik fremhever imidlertid at avstanden mellom /ɔ/ og /ʊ/ ikke er stor når det gjelder en kort, trykklett vokal (Sandvik 1979: 98).

33. Se innbyggertall i del 2.1.2 og figur 3.

Innflyttere fra Stavanger er imidlertid ingen enhetlig gruppe når det gjelder denne variabelen, fordi det talte riksmålet hadde endelsen /en/, mens bymålet hadde endelsen /ɔ/ (Aasen 2011: 18–19). Som tidligere nevnt er det ikke mulig å anslå hvor mange som snakket riksmålsliknende varieteter og heller ikke om de snakket riksmål hele tiden eller deler av tiden (bidialektale/registervariasjon) (se del 1.2.2). Hvis det har foregått en regionalisering med stavangermålet som primær påvirkningsinstans på saudamålet, er det ikke riksmålsvarianten /en/, men bymålsvarianten /ɔ/ som har fått gjennomslagskraft i Sauda. En annen utfordring er å forklare hvorfor varianten /a/ sto såpass sterkt i Sauda når det ikke kan ha vært mange innflytterne som hadde denne varianten i sitt fødestedstalemål (maksimum 21,2 %³⁴).

Når det gjelder personlig pronomenen i første person flertall (L3: me) og entall (L1: eg-trykksterk og L2: eg-trykksvak), er det sannsynlig at flesteparten av innflytterne brukte samme variant som ble brukt i det pre-industrielle talemålet. En stor majoritet blant innbyggerne i Sauda i 1928 hadde /me/ i fødestedstalemålet sitt: Sammen med opprinnelige innbyggere utgjør innflytterne fra Rogaland, Hordaland, Aust- og Vest-Agder totalt 77,9 %. Inkluderer en fylkene som er delt mellom /me/ og /vi/, altså Telemark, Sogn og Fjordane og Buskerud, blir det totalt 85,5 %. I tillegg fins det ifølge Christiansen brukere av /me/ i Trøndelag, deler av Oppland, Hedmark og Møre og Romsdal (Christiansen 1948: 213).

Varianten /e:g/ har også stor utbredelse i Norge: Innflyttere som hadde /e:g/ i fødestedstalemålet sitt blir, sammenlagt med de opprinnelige innbyggerne, 81,2 % (Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Nord-Norge og Trøndelag) (Christiansen 1948: 220). Legger en til fylker der noen av innbyggerne bruker /e:g/ (Buskerud, Oppland), får en 82,7 %. Innenfor disse områdene er det imidlertid både brukere av /e:g/, /e/, /æ:g/ og mange andre uttalevarianter, og vi kan ikke beregne presist hvor stor andel av innflytterne som hadde samme distribusjon av /e:g/ og /e/ som det pre-industrielle talemålet i Sauda.

34. Hvis man legger sammen alle innflyttere som har /a/ i bestemt form entall av hunnkjønnsord (svake, eller både sterke og svake), inkluderer fylker som er språklig delte i dette språktrekket, og ignorerer at folk fra byer og/eller høyere sosiale lag kan ha brukt utrumformen /en/, kommer en fram til et maksimumstall på 21,2 %: Akershus med Oslo, Telemark, Sogn og Fjordane, Aust- og Vest-Agder, Buskerud, Øst- og Vestfold, Nord-Norge, Trøndelag, Hedmark og Oppland. (Basert på Hallfrid Christiansens dialektgeografiske kart (Christiansen 1948: 214–15).)

En annen utfordring er at de foregående prosentandelene ikke tar hensyn til at disse variablene veksler i talt riksmål. Vi kan ikke fastslå om innflyttere fra for eksempel Bergen eller Stavanger brukte /jɛ/, /jɛi/ eller /e:g/, /vi/ eller /me/ (Hagen 1988: 92–93, Gabrielsen 1984: 117). Dette medfører at prosentandelene brukere av /e:g/ og /me/ angitt ovenfor må justeres ned noe. Likevel kan en anslå prosentandel av variantene /e:g/ og /me/ til å være i flertall når en ser innflytterne og de opprinnelige innbyggerses talemål under ett.

Differensieringen i endelsen av substantiv i bestemt form flertall (M8: brakkedn og M9: hestadn) har gått ut av bruk. Denne overgangen medførte imidlertid ikke noen morfologisk endring: vokalkvaliteten er beholdt slik at saudamålet har /ene/ i regelrette hunkjønnsord og /ane/ i hankjønnsord. Dette til tross for at en del av innflytterne må ha hatt sammenfall (i /ene/, /ane/, /an/ eller /a/) i begge kategoriene (Papazian og Helleland 2005: 59). Med de innflyttingsdataene vi har tilgjengelig, er det umulig å anslå hvor mange innflyttere som hadde slike bøyings-systemer der flertallsformene i han- og hunkjønnsord er sammenfallende. Denne forenklingstendensen finner vi i hele landet, spesielt i sentrums-mål. Til tross for en slik nasjonal forenklingstendens, hadde flesteparten av innbyggerne i Sauda bøyingsparadigmer der endelsen i bestemt form flertall av regelrette hankjønnsord hadde vokalen /a/, og der bestemt form flertall av regelrette hunkjønnsord hadde vokalen /e/.³⁵ Når det gjelder stammebøyning, er det svært få belegg på hunkjønnsordene som tradisjonelt fikk bøyingsendelsen /adn/ og hankjønnsordene som tradisjonelt fikk endelsen /edn/. Det er informanter i alle aldersgrupper som bryter med reglene for stammebøyning, og informanter i alle aldersgrupper som følger reglene (se del 3.3). Det kan tolkes som at systemet vakler, men ikke som en morfologisk endring der systemet for stammebøyning går ut av bruk.³⁶

Konklusjonen av denne gjennomgangen av språktrekkene som ble *bevart* i saudamålet, er at det i mange tilfeller ikke er mulig å beregne hvor mange av innbyggerne som brukte enkelte språktrekk. Til det har

35. Innflytterne fra Rogaland (utenom Stavanger) utgjør alene et knapt flertall på 51,4 %, og de fleste innflytterne fra andre fylker hadde samme vokalkvalitet som rogalendingene i bestemt form flertall (Papazian og Helleland 2005: 58).

36. Det er, i likhet med andel innflyttere med vokalkvaliteten /a/ og /e/ i endelsen, ikke mulig å anslå andel innflyttere med stammebøyning mer presist enn at jeg går ut fra at dette systemet var bedre bevart hos innflytterne med dialekter fra bygder enn hos innflyttere med dialekter fra byer (jf. Papazian og Helleland 2005: 58).

vi ikke detaljerte nok opplysninger om innflytternes fødesteder, og heller ikke om deres språkbruk på innflyttingstidspunktet. Innflytterdataene er likevel gode nok til at en, med rimelig sikkerhet, kan si at de fleste språktrekkene som ble bevart (M1: tek'e, L1: eg-trykksterk, L2: eg-trykksvak, samt vokalkvaliteten i M8: brakkedn og M9: hestadn), ble bevart fordi de var majoritetsformer når en ser de opprinnelige innbyggernes talemål og innflytternes fødestedstalemål under ett. Det er også verdt å legge merke til at alle de bevarte variantene tilsvarende varianter som brukes i bymålet i Stavanger. Vi skal nå gå over til å se på språktrekkene som ble endret fra det pre-industrielle talemålet til saudamålet slik det snakkes av unge i dag.

4.1.2 De endrede variablene i Sauda

Språktrekkene som ble endret i saudamålet er: Tradisjonell diftong / $\phi\mathfrak{u}$ / i sterke verb (F3: braut) og i andre ord (F2: haust), endelse i presens i *a*-verb (M2: kastar), differensiering i bestemt form flertall av hun- og han-kjønnsord (M8: brakkedn og M9: hestadn), vokal i preteritum og perfektum av *je*-verbene (M3: talde og M4: talt), samt nektingsadverbet (L4: ikkje).

Hvis man skal kunne argumentere for at disse endringene er forårsaket av innflyttingen i forbindelse med industrialiseringen av Sauda, må man kunne vise at endringene enten a) ikke har skjedd andre steder i regionen, eller b) skjedde *senere* andre steder i regionen. For å undersøke dette bruker jeg opptak fra Suldal i databasen ScanDiaSyn³⁷ som referanse, i tillegg til skriftlige kilder om stavangermålet og endringer i regionen.

Diftongen / $\phi\mathfrak{u}$ / er endret til / ϕy / i sterke verb (F3: braut) og til / ϕ / i andre ord (F2: haust). I figur 6 ser en at kurvene til disse endringene ikke er parallelle: Fødselsårsgruppen f. 1920–1949 bruker få ord med / $\phi\mathfrak{u}$ / (F2: haust), men har / $\phi\mathfrak{u}$ / i sterke verb (F3: braut) i omtrent 42 % av tilfellene.³⁸ Jeg vil derfor gå ut fra at endringene har skjedd først i / $\phi\mathfrak{u}$ /

37. Jeg vil anmerke at informantene i databasen ScanDiaSyn er valgt ut for å representere den tradisjonelle dialekten på stedet. Informantene fra Suldal er en ung kvinne og en ung mann (begge under 30 år), en eldre kvinne og en eldre mann (begge over 50 år). For oversyn over databasens informantutvalg og bruksmuligheter, se Johannessen m.fl (2009). Nettadresse: <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/>.

38. Det ser ut til at det er samme endringsmønster i Odda. Sørliie beskriver endringer fra / $\phi\mathfrak{u}$ / til / ϕ / i en del enkeltord, men skriver at / $\phi\mathfrak{u}$ / oftest veksler med / ϕ / i sterke verb. "Yngre diftongformer, som *frøys*, *brøyt*, *krøyp*, har vandret vestover i seinere tid

i andre ord (F2: haust). I saudamaterialet har variabelen F2: haust en forholdsvis fast leksikalsk distribusjon der noen få ord har bevart obli-gatorisk /ø̥/ (se del 3.3). Endringen fra /ø̥/ til ny distribusjon der de fleste ord får /ø/ og noen får /ø̥/, har derfor sannsynligvis skjedd som en leksikalsk spredning av /ø/. Innflytterne som kan tenkes å ha monoftong i ord som *haust* og *laus* er imidlertid ikke mange: Det er bare 1,5 % innflyttere fra fylker der deler av talemålene har monoftongering av /ø̥/: Hedmark, Trøndelag og Møre og Romsdal (Sandøy 1996: 148). I tillegg brukte en del av innflytterne fra byene monoftong (variant i talt riksmål) (Gabrielsen 1984: 117). Innflytterne fra de største byene Bergen, Stavanger og Oslo, utgjorde til sammen 22,5 % av innbyggerne i Sauda i 1928. Et maksimumstall på 24 % monoftongbrukere skulle ikke tilsi at variabelen /ø̥/ ble endret.

Varianten /øy/ i stedet for /ø̥/ i sterke verb (F3: braut) er rapportert å være en ekspansiv form som spesielt har spredt seg til bymål i hele landet (jf. Sandvik 1979: 126, Skjekkeland 2005: 122). Det er imidlertid noe uklart hvor langt denne spredningen hadde kommet i 1928, og dermed hvor mange av innflytterne til Sauda som hadde med seg et talemål med /øy/ i de sterke verbene. Former med /øy/ var brukt i oslo-målet allerede i 1907 som “alminnelige fortidsformer” (Larsen 1907: 87) med større utbredelse enn /ø̥/. I stavangermålet blir det også brukt /øy/ i disse sterke verbene, og dette var den vanlige bøyingsformen allerede i 1925 (Berntsen og Larsen 1925: 108, 284–85). Riksmåls-varianten er imidlertid med monoftong (f.eks. *brøt*, i det høyere talemål i Stavanger (Gabrielsen 1984: 117), for øvrig eneformen i bergensk (Hagen 1988: 121)). Til tross for at /øy/ var vanlig i osломål, stavangermål og en del andre bymål i sørlige deler av Norge (Berntsen og Larsen 1925: 108), er det ikke rimelig å anslå at prosentandelen innbyggere med /øy/ i fødestedstalemålet sitt var over 50 % i 1928. Endringen må derfor ha skjedd av andre grunner, for eksempel regionalisering med spredning av /øy/ fra bymålet i Stavanger.

og kan av og til også høres i Odda bymål, men kjennes som jargong” (Sørli 1959: 58). Dette må imidlertid undersøkes grundigere, fordi Sørlies funn av formene med /øy/ i Odda støttes ikke i Sandves avhandling om talemålene i Odda og Tyssedal, der det står at oddamålet har /ø̥/ i disse sterke verbene, mens tyssedalsmålet har /øy/ (Sandve 1976: 140).

Endelsen i presens i *a*-verb (M2: kastar) involverer to endringer: At stående *r* i presens går ut av bruk³⁹ (pre-industriell variant /ar/), og overgang fra /a/ til /e/. Thorson nevner imidlertid ingen av disse endringene: “Det er IRyf. [Indre Ryfylke] som held på *r*'en i notid – elles i Ryf. fell han burt.” (Thorson 1930: 30). I Saudas nabokommune Suldal ser det ut til at det fremdeles brukes /ar/ i presens av *a*-verbene (jf. ScanDiaSyn-databasen).⁴⁰ Stående *r* i presens hadde liten utbredelse i regionen (Sandvik 1979: 116), men en del av innflytterne må ha hatt med seg stående *r*. Innflyttere fra fylker der noen dialekter har stående *r* i presens utgjør totalt 15,5 % (Akershus med Oslo, Telemark, Buskerud, Øst- og Vestfold, Hedmark, Oppland) (Skjekkeland 2005: 221), og lagt sammen med opprinnelige innbyggere har stående *r* majoriteten av innbyggernes støtte med 57,4 %. Det er imidlertid bare *deler* av befolkningen i fylkene ovenfor som har stående *r* i presens, slik at denne prosentandelen må justeres ned noe.

I talemålsmaterialet som ligger til grunn for denne artikkelen bruker de eldste informantene (f. før 1920) bare 52 % pre-industriell vokal-kvalitet (/ar/+a/).⁴¹ Årsaken til det kan være livsløpsendringer, eller at endringen fra /a/ i presens til /e/ i presens allerede var i gang før industrialiseringen. Endringen kan tolkes som at *a*-verbene får *e*-ending i analogi med presensendelsene i de andre verbklassene. Denne endringen foregår i mange vestnorske dialekter (Papazian og Helleland 2005: 62). Det ser imidlertid ut til at endringen har skjedd forholdsvis tidlig i Sauda. Informantene fra Sauda som er født 1920–49 bruker bare 24 % *a*-endinger, og i fødselsårsgruppen født 1950–79 er tallet redusert til bare 2 %. Til sammenlikning brukte haugesundere født omkring 1970 56 % /a/ (Gabrielsen 1991: 77), og informanter født på 50-tallet i Ogna på Jæren

39. Stående *r* er imidlertid bevart i ubestemt form flertall, muligens fordi talemålene i resten av regionen har det (først og fremst Stavanger, men også resten av Ryfylke, Sunnhordland og Sørfjorden i Hardanger) eller fordi språktrekket er “eit ekspansivt målmerke” (Sandvik 1979: 80–81).
40. Et mulig unntak er den unge, kvinnelige informanten som sier /høske/ i presens tre ganger i stedet for det tradisjonelle /høgsar/. (Her bruker hun også et annet leksem enn det som er tradisjonelt i suldalsmålet.)
41. /r/ i utlyd kan være umulig å høre i noen fonologiske omgivelser, for eksempel foran et ord som starter på /r/. Det må derfor ha vært en viss variasjon mellom /ar/ og /a/ også i det pre-industrielle talemålet. I opptakene jeg baserer analysene på, kan imidlertid ikke de språklige omgivelsene forklare variasjonen, for eksempel bruker samme informant både /ar/ og /a/ foran vokal.

brukte 67 % /a/ i presens i 1979 (Bøe 2013: 83).⁴² Dette viser at endringen kom *tidlig* i Sauda, og det er sannsynlig at årsaken er innflyttingen i forbindelse med industrialiseringen.⁴³ Det er derfor relevant å kartlegge hvor mange av innflytterne som kan ha hatt /e/ i presens av *a*-verb i fødestedstalemålet sitt.

Stavangermålet har i dag gjennomført endelsen /e/ i presens av *a*-verbene, og denne formen ble brukt i overveiende grad allerede i 1925 (Berntsen og Larsen 1925: 297–99). I tillegg var denne varianten brukt i det nordlige Nord-Norge og i deler av Trøndelag (Papazian og Helleland 2005: 62). Disse innflytterne blir til sammen bare 15,7 %, og /e/ kan dermed ikke ha vært majoritetsvarianten når en ser de opprinnelige innbyggerne og innflytternes talemål under ett. Innflyttere som brukte talt riksmål og andre innflyttere med endelsen /er/ i presens av *a*-verb, kan ha bidratt som en støtte til varianten /e/. På den andre siden kan endelsen /er/ også tolkes som en støtte til stående *r*, så /er/ blir en tvetydig variant. Den kan både støtte bevaring av /ar/ og støtte endring til /e/. I et regionaliseringsperspektiv ser vi at stavangermålet igjen har samme variant som den som blir brukt i det nye industristedtalemålet.

Når det gjelder differensieringen i bestemt form flertall av hun- og hankjønnord (M8: brakkedn og M9: hestadn), er det logisk at disse formene har forsvunnet når segmenterte og differensierte former generelt har gått ut av bruk i saudamålet (jf. del 3.3). Når det gjelder antall innflyttere med bøyingsendelsene /edn/ og /adn/, ble differensierte former bare brukt i Ryfylke, Indre Sogn, Søre Sunnhordland og Valdres (Sandvik 1979: 84). De differensierte variantene var derfor ikke majoritetsvarianter.

Sandvik (1979: 84) mener det skjedde en utjevning i hele Rogaland der flere talemål gikk over til /ane/ og /ene/ fra og med aldersgruppen født rundt 1920. Dette skjedde uten at denne aldersgruppen fikk overgang til ikke-differensierte former i andre omgivelser (Sandvik 1979: 75). Det samme alderssegmentet fikk endret bøyingsendelse i Sauda (se figur 6). De nye variantene er de samme variantene som brukes i bymålet i Stavanger, og denne utjevningen kan gjerne sees som en regionaliserings-tendens. Mens endringen ser ut til å ha blitt gjennomført på én genera-

42. Her dokumenterer Bøe at språktrekket endres i virkelig tid: Informanter fra samme fødselsårsgruppe bruker bare omkring 37 % /a/ i opptakene fra 2010 (Bøe 2013: 83).

43. Denne endringen skjedde antakeligvis også tidlig i Odda: Ifølge Sørliie er former med /e/ den vanligste formen i oddamålet (Sørliie 1959: 63).

sjon i Sauda, er de tradisjonelle variantene fremdeles i bruk i Suldal: bare én av de fire informantene (den unge kvinnen) har de moderne formene /ene/ og /ane/.⁴⁴ Det ser dermed ut til at innflyttingen til Sauda har gitt endringen et høyere tempo enn den har andre steder i regionen.

Je-verbene er en lavfrekvent kategori, og det er vanskelig å trekke konklusjoner om endringer basert på talemålsmaterialet jeg har samlet inn. Verbene i denne klassen viser tendens til endring i saudamålet. Vokalen i perfektum (M4: talt) er i mange tilfeller uttalt /ε/, og dette skjer i mindre omfang også i preteritum (M3: talde). Det vil si at de preindustrielle fortidsformene /talde/ og /har talt/ (Thorson 1930: 29), nå oftere blir uttalt /telte/ og har /telt/. Dette samsvarer med talemålet i Stavanger (Sandvik 1979: 118), og disse formene har spredt seg til andre sentrums mål i regionen (Sandvik 1979: 119), for eksempel Haugesund (Gabrielsen 1991: 50).⁴⁵ En slik overgang kan tolkes som en forenkling der bøyingskategorien *je*-verb forsvinner inn i kategorien *e*-verb (med mulig unntak for ulikt tonelag i presens). Dette er altså en forenkling og en regional endringstendens i dag, men hvor mange av innflytterne hadde talemål som allerede på 1920-tallet hadde disse variantene?

Osломålet hadde allerede på denne tiden bøyning med /ε/ i fortidsformene (Larsen 1907: 96). Det samme gjelder talemålet i Stavanger (Berntsen og Larsen 1925: 305). I dag er denne bøyingen vanlig i østnorsk (utenom midlandsmåla), nordnorsk og trøndeske dialekter (Skjekkeland 2005: 134), og i bergensk (Hagen 1988: 109). Det gir et maksimumstall på rundt 30 %⁴⁶ innflyttere med /ε/ i preteritum og perfektum av *je*-verbene, noe som betyr at /ε/ ikke var majoritetsform når en ser inn-

44. Her er det imidlertid grunn til å minne om at informantene i ScanDiaSyn, på grunn av utvalgsmetodene, antakeligvis snakker et mer tradisjonelt suldalsmål enn en gjennomsnittlig suldøl. Likevel må dette tolkes som at saudamålet har gjennomført endringen tidligere enn nabobygdene i regionen.
45. *J*-en i infinitivsformen er også forsvunnet fra disse verbene, for eksempel å /tela/ (Sandvik 1979: 119). Dette er ikke undersøkt i hele materialet fra Sauda, men stikkprøver viser at informantene også her bøyer *je*-verbene slik: /tela/, /tele/, /telte/, /har telt/.
46. Her er Akershus med Oslo, Øst- og Vestfold, Hedmark, Nord-Norge og Trøndelag inkludert, mens Telemark, Buskerud og Oppland er regnet for midlandsmål. Dette tallet blir dessverre noe omtrentlig fordi jeg ikke kjenner til hvor mange av innflytterne fra Hordaland som kom fra Bergen. Det vi imidlertid vet er at 22,5 % av innflytterne som bodde i Sauda i 1928 kom fra Bergen, Oslo og Stavanger, og at andelen fra Stavanger er 13,6 %. Bergen og Oslo er da til sammen 8,9 %, uten at vi kjenner til fordelingen mellom disse to.

flytternes og de opprinnelige innbyggernes talemål under ett. Denne varianten må altså tolkes som en forenkling eller en regional spredning av varianter fra stavangermålet.

Nektingsadverbet (L4: ikkje) er endret fra det pre-industrielle /içe/ til /ike/. Dette til tross for at /içe/ var flertallsform når en ser de opprinnelige innbyggernes talemål og innflytternes fødestedstalemål under ett: Alle innflytterne fra Vestlandet hadde /içe/ (med unntak av en ukjent mengde riksmålstalende). Noen av innflytterne fra Nord-Norge og Trøndelag hadde også /içe/ i fødestedstalemålene sine, og det samme gjelder Østlandet utenfor de sentrale strøkene (/ike/) og utenom flatbygdene (/ite/, /inte/, /ente/)(Papazian og Helleland 2005: 65). Et grovt maksimumsanslag av brukere av andre varianter enn /içe/ er 25,1 % (innflytterne fra Trøndelag, Nord-Norge og Hedmark, samt byene Oslo, Bergen og Stavanger). Dette skulle ikke tilsi at varianten /içe/ ble endret.

Selv om formen /ike/ fins i bruk i noen vestnorske byer, er den ikke enerådende. Ei heller i vestnorske industristeder, der det bare er Tyssedal og Sauda som har /ike/ i det stabiliserte industristedtalemålet.⁴⁷ Det er heller ikke entydig at bymålene på Vestlandet endres mot mer bruk av /ike/. I stavangermålet har andelen som bruker /içe/ gått opp de siste tiårene, altså bruker unge informanter /içe/ oftere enn eldre (Aasen 2011: 72). I bergensk er tendensen den motsatte: Andelen brukere av /içe/ går ned og unge informanter bruker /ike/ oftere enn eldre informanter (Nornes 2011: 88, Doublet 2012: 89). I Stavangers naboby Sandnes, som ellers påvirkes en del av stavangermålet, ser det ut til at /içe/ brukes konsekvent (Ims 2010: 114–25). I Haugesund brukes også /içe/, men /ike/ brukes i det høyere talemålet (Gabrielsen 1991: 61, 79). Endringen fra det pre-industrielle /içe/ til /ike/, kan altså verken skyldes at /ike/ var en majoritetsform i språkpotten eller at dette er en regionaliseringstendens. Det er også viktig å nevne at det er et utbredt fenomen i andre landsdeler at bymål (og industristedtalemål) har /ike/ mens omlandet har /içe/. Selv om ikke utskiftingen av /içe/ med /ike/ i Sauda har solid støtte i regionen, er det altså et ganske vanlig fenomen på nasjonalt nivå. For eksempel er det slik i Bodø (Nesse 2008: 49), Kristiansand (Røsstad 2009: 122), Mo i Rana (Mellingen 1994: 23), Narvik (Neteland 2009: 10), Sunndalsøra (Jenstad 1982: 243) og blant de yngste i Molde (Rød 2014),

47. Odda har /içe/ (Ødegård 2013: 55). Det samme gjelder Høyanger (Solheim 2006: 319) og Årdal (se del 3.4 og 4.2.1). I Tyssedal veksler /ike/ med /içe/ som følge av påvirkning fra industristedtalemålet i kommunesenteret Odda (Ødegård 2013: 55).

mens /ike/ veksler med /içe/ i Tromsø (Nesse og Sollid 2010: 149), Trondheim (Hårstad 2010: 209) og Ålesund.⁴⁸

Overgangen fra /içe/ til /ike/ kan dessuten sees i sammenheng med at den morfofonologiske vekslingen mellom velar og palatal går ut av bruk i bymålene. I en slik forenklingsprosess kan /içe/ endres i analogi med at /ç/ i innlyd forsvinner fra alle andre ord i dialekten (Nesse og Sollid 2010: 144). Bruken av /ike/ i Sauda er altså i samsvar med mange andre bymål og kan skyldes analogi med bortfall av veksling mellom velar og palatal i innlyd.

4.1.3 Foreløpig oppsummering

Denne gjennomgangen viser at de delene av det pre-industrielle talemålet som er bevart, er former som flertallet av innbyggerne i Sauda brukte i 1928. Imidlertid er det ikke slik at de delene av det pre-industrielle talemålet som er endret, blir endret til former som blir brukt av flertallet av innbyggerne i Sauda i 1928. Endringene som skjer er i mange av tilfellene (men ikke alle) i samsvar med bymålet i Stavanger, og kan dermed tolkes som regionalisering med spredning fra stavangermålet. Dette taler for at det er flere faktorer enn innflytternes fødestedstalemål som har spilt inn i koinéformingsprosessen i Sauda. Dette vil jeg drøfte ytterligere i del 5 etter en gjennomgang av endringene i Årdal.

4.2 Demografiske forhold og talemålsendringer i Årdal

Det er flere forskjeller mellom talemålsendringene i Sauda og Årdal. I de variablene jeg har undersøkt, er det for det første færre dokumenterte varianter som er brukt av mellomliggende fødselsårsgrupper i Årdal enn i Sauda (tabell 2 og 3). For det andre ser det ut til at mange av endringene skjedde senere i Årdal (se figur 6 og 7). For det tredje er det mer variasjon i den yngste fødselsårsgruppen i Årdal. Disse forskjellene kan skyldes at koinéformingsprosessen startet senere i Årdal enn i Sauda (hvis en forutsetter at tidspunktet da innflytterne ble flere enn de opprinnelige innbyggerne, var startpunktet for koinéformingsprosessen, jf. Neteland 2013a: 78).

Bjørkums undersøkelse av generasjonsforskjeller i årdalsmålet (1968) skildrer endring og variasjon i talemålet på 60-tallet. Undersøkelsen er spesielt interessant fordi den skildrer talemålet kort tid etter innflyttings-

48. Linda Rogne, foredrag på konferansen *Språkvariasjon og identitet*, Kristiansand, november 2008.

bølgen (jf, del 2.2.2; antall innflyttere oversteg 50 % mellom 1945 og 1950). Bjørkums kommentarer om bruksmønstre og endringer, blir derfor trukket inn i forbindelse med de språktrekkene jeg har undersøkt, som et sammenlikningsgrunnlag og et mål på hvor tidlig endringene begynte.

4.2.1 Språktrekkene som ble bevart i årdalsmålet

Blant variablene jeg har undersøkt, er følgende variabler bevart fra det pre-industrielle talemålet til årdalsmålet i dag: /ø̯/ i sterke verb (F3: braut), /a/ i presens av *a*-verbene (M2: kastar), trykksvak realisering av første person entall (L2: eg-trykksvak), første person flertall (L3: me), nektingsadverbet (L4: ikkje), samt vokalkvaliteten i bestemt form flertall (M8: brakkedn og M9: hestadn).⁴⁹

Alle de nevnte, bevarte variantene er varianter som har utbredelse i hele Sogn og Fjordane (Ølmheim 1983: 56–57, 76–77). De må derfor ha hatt minst 81,1 % brukere i Årdal i 1960, når en ser talemålet til de opprinnelige innbyggerne og innflytterne under ett (se prosentandeler innflyttere og opprinnelige innbyggere i figur 4). De har altså blitt bevart fordi de var majoritetsvarianter.

Unntakene er personlig pronomer første person entall og flertall som ikke har de samme varianter i hele fylket. Første person flertall (L3: me) er /vi/ nord i Sunnfjord og i hele Nordfjord (Ølmheim 1983: 57, 77). Dessuten finner vi varianten /mi/ noen steder, blant annet i Sogndal (Haugen 2004: 222) Prosentandelen brukere av /me/ i Årdal i 1960 må derfor ha vært noe lavere enn 81 %. Likevel må andelen brukere av /me/ ha vært større enn andel brukere av /vi/: Legger vi sammen opprinnelige innbyggere og innflyttere fra Indre Sogn, utgjør de alene hele 69 %.

Første person entall (L1: eg-trykksterk og L2: eg-trykksvak) er /e:g/ i trykksterk og /e/ i trykksvak posisjon i størstedelen av fylket, men har formen /ø/ både i trykksterk og trykksvak posisjon i det pre-industrielle talemålet i Årdal, samt i talemålet i Lærdal (Ølmheim 1983: 57, 77). Her kan vi tenke oss at /e/ i trykksvak posisjon (L2: eg-trykksvak) er bevart fordi varianten har støtte fra størsteparten av innflytterne. Samtidig er det variasjon i trykksterk posisjon (L1: eg-trykksterk), der /ø/ kan komme til å endres til /e:g/ fordi /ø/ har så lite støtte i innflytternes fødestedstalemål (se også avsnitt 4.2.3).

49. Både i Sogndal og Aurland viser tradisjonell variant (hhv /mi/ og /me/) variasjon med /vi/ (Haugen 2004: 218, Stokstad 2007: 55).

4.2.2 Språktrekkene som ble endret i årdalsmålet

Tre av språktrekkene som er undersøkt i denne artikkelen er endret fra det pre-industrielle talemålet til talemålet slik det snakkes av de yngste i Årdal i dag: Diftongen /au/ (F1: baot), *i*-ending i hunkjønnord som slutter på /ing/ (M6: dronningi) og differensiering i bestemt form flertall (M8: brakke^{edn} og M9: hestadⁿ). Årsakene til disse endringene er, som vi skal se, sannsynligvis ikke at majoriteten av språkbrukerne brukte andre varianter. Jeg vil derfor også drøfte om endringene kan være forenklinger eller regionalisering i form av en horisontal utjevning. Jeg trekker derfor inn talemålsendringer i andre sognemål som sammenlikningsgrunnlag for endringene i Årdal, blant annet opptak fra Luster i ScanDiaSyn-databasen,⁵⁰ samt skriftlige skildringer av endringer i sogndalsmålet (Haugen 2004), aurlandsmålet (Stokstad 2007) og industristedtalemålet i Høyanger (Solheim 2006).⁵¹

Overgangen fra diftongen /au/ til monoftong /ɔ/ (F1: baot) nevnes av Bjørkum som en endringstendens. Yngre informanter bruker /ɔ/ i enkelte ord: “Nokre ord vert uttala med *å* i samsvar med normalmålet, men me skulle ha venta uttale med *ao*. Ved sume av desse ordi held eldre folk meir på den gamle uttalen med *ao*, medan yngre oftast berre har *å*” (Bjørkum 1968: 32). Endringen hadde altså begynt allerede rundt 1960 i Årdal. I dag foregår den samme endringen også andre steder i Indre Sogn, for eksempel i Aurland der unge informanter bruker 42 % av den tradisjonelle diftongen /au/ (Stokstad 2007: 55). I Høyanger inntraff bortfall av diftongering på et tidlig tidspunkt etter industrialiseringen (Solheim

50. I likhet med opptakene fra Suldal, er informantene fra Luster en ung kvinne og en ung mann (begge under 30 år), samt en eldre kvinne og en eldre mann (begge over 50 år). Informantene er plukket ut for å representere det tradisjonelle talemålet i Luster (Johannessen m.fl. 2009).

51. Her er det nødvendig å ha i mente at disse undersøkelsene har ulike kriterier til informantutvelgelse og derfor undersøker ulike segment av befolkningen. Blant annet var det et krav til informantene i Sogndal (ungdommer f. omkring 1985) at de hadde vokst opp og gått på skole i Sogndal, hadde minst én forelder fra stedet, samt at de snakket en dialekt som kunne defineres som tradisjonell eller moderne sogndøl (Haugen 2004: 91), mens informantene fra Aurland (ungdommer f. omkring 1990) ikke hadde slike krav til bosted, familiebakgrunn eller dialekt (Stokstad 2007: 34–35). I undersøkelsen av industristedtalemålet i Høyanger var kravet at informantene (tre generasjoner) hadde bodd i Høyanger siden skolealder og at de selv karakteriserte talemålet sitt som høyangerdialekt (Solheim 2006: 140). Kravet til informantene i min undersøkelse er at de har bodd på industristedet fra før de fylte 6 år (med unntak av eventuell botid utenfor kommunen i forbindelse med høyere utdanning).

2006: 168–70). Det samme skjedde i industristedtalemålene i Odda og Tyssedal (Sørli 1959: 58).

Diftongen /au/ er vanlig i Indre Sogn og Midtre Sogn, mens i Ytre Sogn er det gradvis overgang til /ɔ/ (Ølmheim 1983: 41). I tillegg brukes diftongen i deler av indre Hardanger og på Voss (Skjekkeland 2005: 44). Diftongen /au/ brukes imidlertid ikke i dialekten i Jostedalen (Larsen 1926: 74–77). Opprinnelige innbyggere og innflyttere fra Indre Sogn blir til sammen 69 % av innbyggerne i Årdal i 1960. Til tross for at vi må trekke fra en andel innflyttere fra Jostedalen og legge til innflytterne fra Midtre Sogn, mener jeg /au/ må ha vært en solid majoritetsvariant i språkpoten.⁵² Endringene i bruk av diftongen kan altså ikke direkte skyldes innflytternes talemål, men det ser ut til å være en typisk endring i industristedtalemål der det pre-industrielle talemålet hadde /au/. Fordi endringen er påvist andre steder i Sogn kan den også tolkes som en del av en horisontal regionalisering mellom talemålene.

Hunkjønnsord som slutter på /ing/ (M6: dronningi) har i Årdal fått overgang fra endelsen /i/ til /en/ i bestemt form flertall. Vanligvis bøyes disse ordene som andre sterke hunkjønnsord med /i/ i Indre Sogn, /ei/ i Midtre Sogn og /a/ i Ytre Sogn (Larsen 1926: 158–9). Dette tilsier at *i*-endingene har hatt 69 % brukere i Årdal i 1960, hvis en ser opprinnelige innbyggere og innflyttere under ett. Bjørkum (1968) nevner ikke denne endringen til /en/, og den nevnes ikke i undersøkelser av andre sognemål (se for eksempel Haugen 2004: 32–33 og Solheim 2006: 217). Endringen er muligens framskyndet av innflyttingen, men må først og fremst sees som en forenkling av bøyingsystemet: Ord på /ing/ kan være både hankjønnsord og hunkjønnsord, og noen veksler mellom hankjønns- og hunkjønnsbøyning (Ølmheim 1983: 52, Beito 1954: 25–26). Det pre-industrielle bøyingsmønsteret i Årdal for hunkjønnsord på /ing/ var slik: /ei kjeriŋ/, /kjeriŋgi/, /kjeriŋga/, /kjeriŋgadn/ (Bjørkum 1968: 69). For hankjønnsord på /ing/ var bøyingsmønsteret slik: /ein bresliŋ/, /bresliŋgen/, /bresliŋga/, /bresliŋgadn/ (Bjørkum 1968: 52). Det var altså samme bøyingsendelser i flertallsformene. Med innføringen av /en/ i bestemt form entall for hunkjønnsordene på /ing/, blir det også samme bøyingsendelse i bestemt form entall. Bøyingsmønsteret for ord på /ing/

52. Vi vet ikke antall innflyttere fra Jostedal i Luster kommune i 1960, men i en undersøkelse fra 1971 er det hele 16 % innflyttere fra Luster kommune og 14 % fra resten av Indre Sogn (Selbyg 1973: kap. 2: 11). Andelen innflyttere fra Midtre Sogn er ukjent.

i årdalsmålet er slik i dag: /ei/ eller /ein/⁵³ /veksling/, /vekslingen/, /vekslinga/, /vekslingane/.

Noe liknende har skjedd med ord som slutter på /heit/. Ifølge Bjørkum (1968: 45) er disse ordene innlånte og de bøyes etter ordinær hunkjønnsbøying med /e/ og /edn/ i flertall. I mitt materiale ser det ut til at alle ordene på /heit/ bøyes som hankjønnordsord. Som eksempel vil jeg trekke fram det mest frekvente i materialet: /ein mæ:leheit/, /mæ:leheiten/, /mæ:leheita/, /mæ:leheitane/.

Differensieringen i bestemt form flertall (M8: brakkedn og M9: hestadn) er gått ut av bruk i Årdal. Differensiering i bestemt form flertall er, som vi har tidligere har sett, bare brukt i Ryfylke, Indre Sogn, Søre Sunnhordland og Valdres (Sandvik 1979: 84). Verken årdalsmålet eller saudamålet har beholdt dette språktrekket. Endringen skjedde i Årdal til tross for at majoriteten av innbyggerne, hvis en ser de opprinnelige innbyggerne og innflytterne under ett, må ha hatt differensiering i disse bøyingsendelsene (og differensiering og segmentering generelt).⁵⁴

Bjørkum nevner ikke at det skjer noen endring i bestemt form flertall, men nevner at segmentasjon av lang /l/ og /n/ og differensiering av /rn/ viker for usegmenterte og udifferensierte former i enkelte ord (Bjørkum 1968: 38–40). Den samme endringstendensen finnes i dag i ungdommers talemål i Aurland (Stokstad 2007: 55) og Sogndal (Haugen 2004: 221–22). Differensierte og segmenterte former gikk også ut av bruk i industristedtalemålene i Odda og Tyssedal kort tid etter industrialiseringen (Sørli 1959: 59).

I Sogndal bruker informantene 45,1 % differensiering i bestemt form flertall (Haugen 2004: 222), mens i Aurland er de få eksemplene som finnes med differensiasjon (22 belegg, 5 informanter) fra substantiv i bestemt form flertall (Stokstad 2007: 63). Unge informanter fra Luster i ScanDiaSyn-databasen bruker imidlertid differensierte bøyingsendelser konsekvent. Endringene av differensiering i bøyingsendelse, samt bortfallet av differensiering og segmentasjon generelt, må altså ha skjedd

53. Det er variasjon i bruk av artiklene /ei/ og /ein/ foran *ing*-ordene i ubestemt form entall. Denne variasjonen finner vi ikke i *heit*-ordene (se neste avsnitt).

54. Opprinnelige innbyggere pluss innflyttere fra Indre Sogn er 69 %. Ifølge Ølmheim (1983: 84–85) er Jostedalen imidlertid delt mellom differensierte former (i sør) og udifferensierte former (i nord). Hvis vi antar at alle innflytterne fra Jostedalen hadde udifferensierte former, og innflytterandelen på 16 % fra Luster (som den var i 1971) var omtrent lik i 1960, var det bare et knapt flertall på 53 % som hadde differensiering i bøyingsendelsene.

tidligere i Årdal enn i Sogndal og Aurland, muligens fordi det ble framskyndet av innflyttingen.

Når det gjelder stammebøying, er det få belegg på hunkjønnsord som hadde endelsen /adn/ og hankjønnsord som hadde /edn/ i det pre-industrielle årdalsmålet, og informantene som bryter med reglene for stammebøying fins i alle aldersgrupper (se del 3.4). Denne variasjonen var også til stede i årdalsmålet på 60-tallet (Bjørkum 1968: 216), og det kan (i likhet med i saudamålet) tolkes som at stammebøyingssystemet vakler, uten at det er noen tydelig morfologisk endring der stammebøying går ut av bruk.

Denne gjennomgangen viser at ingen av endringene har skjedd fordi den pre-industrielle varianten ble i mindretall når en ser de opprinnelige innbyggerne og innflytternes fødestedstalemål under ett.⁵⁵ Endringene i variablene F1: baot, M8: brakkedn og M9: hestadn kan finnes igjen i andre talemål i regionen, og kan derfor tolkes som en regional utjevningstendens. Endringene i variabelen M6: dronningi fins det ikke dokumentasjon på i andre sognemål, og endringen bør tolkes som en grammatisk forenkling.

4.2.3 *Språktrekkene som varierer blant de yngste informantene fra Årdal*

Ut fra funnene av variasjon i saudamålet (se del 3.3) og andre industriedstalemål (se for eksempel Solheim 2006), vet vi at språktrekk kan ha flere varianter i en periode uten at det nødvendigvis fører til en endring i talemålet på sikt. I dette avsnittet skal jeg gå gjennom språktrekkene som er i variasjon i årdalsmålet blant de yngste informantene. Jeg vil undersøke om endringene allerede var å spore i Bjørkums undersøkelse, noe som tilsier en langvarig variasjonstilstand. Jeg vil også undersøke om

55. Et annet variabelutvalg ville gitt andre svar. Myklebust (2012) undersøkte blant annet et tradisjonelt språktrekk i årdalsmålet som har svært liten utbredelse: uttalen /ɔ/ i ord med gammelnorsk /iq/ eller kort /ø/ (for eksempel *melk* uttalt som /mjɔlk/). Disse variantene brukes i “nogen av de inderste bygder i Sogn, især Lærdal og Aardal” (Larsen 1917: 43), og må dermed ha vært minoritetsformer når en regner sammen varianter i innflytternes fødestedstalemål og de opprinnelige innbyggernes talemål. Myklebust (2012: 83) finner at de pre-industrielle variantene er helt ute av bruk i den yngste fødselsårsgruppen, og brukes i 40–50 % av tilfellene for de to eldre fødselsårsgruppene. (Myklebusts mastergradsoppgave ble skrevet som en del av *Industriestadprosjektet*. Hun bruker derfor samme fødselsårsgruppeinndeling som meg (se del 1.5).) Helt lokale språktrekk må nødvendigvis ha blitt minoritetsformer når andel innflyttere oversteg 50 %. Innflytternes talemål kan derfor være en tilstrekkelig forklaring på at dette språktrekket har endret seg.

de samme endringene skjer i andre sognemål, noe som kan tilsi en horisontal utjevning mellom talemålene i regionen.

Språktrekkene som er i variasjon blant de yngste informantene i Årdal er: /øʉ/ i andre ord (F2: haust), svarabhaktivokal i presens av sterke verb (M1: tek'e), *i*-ending i sterke hunkjønnsord (M5: soli) og trykksterk realisering av første person entall (L1: eg-trykksterk). I tillegg vil jeg drøfte variasjon i vokalkvaliteten i *je*-verb (M3: talde og M4: talt). I alle disse språktrekkene var den pre-industrielle varianten i majoritet når en ser innflytterne og de opprinnelige innbyggerne under ett (69 % bruk av pre-industriell variant eller mer).

Tabellen nedenfor viser prosentandel bruk av pre-industriell variant i den yngste aldersgruppen. Legg merke til at prosentandelen er forholdsvis høy i alle variablene.

Variabelnavn	Pre-industrielt årdalsmål	Årdalsmål, informanter f. etter 1979	Prosentandel bruk av pre-industriell variant blant informanter f. etter 1979
F2: haust	/øʉ/	/øʉ/ og /ø/	45,0 %
M1: tek'e	/e/	/e/ og nullending	51,25 %
M5: soli	/i/	/i/ og /a/	74,0 %
L1: eg-trykksterk	/e/	/e/ og /e:g/	64,38 %

Tabell 4: Prosentandel bruk av pre-industriell variant blant de yngste informantene

Spørsmålet er om disse endringene blir nevnt i Bjørkums avhandling og om disse endringene finner sted i andre sognemål. Jeg vil nå gå gjennom hver variabel med dette for øye.

Endelsen /i/ i bestemt form entall av sterke hunkjønnsord (M5: soli) finner vi i Indre Sogn, mens i Midtre Sogn er endelsen /ei/ (Ølmheim 1983: 51). Bjørkum nevner ingen variasjon eller endringer i denne variabelen (Bjørkum 1968: 197). I sognaldsmålet varierer de yngste mellom den tradisjonelle varianten /ei/ og ny variant /a/ (86,5 % bruk av tradisjonell variant) (Haugen 2004: 222). Noen endring i denne variabelen nevnes ikke i undersøkelsen fra Aurland (Stokstad 2007) som også har /ei/ (Ølmheim 1983: 51). Jeg kan heller ikke finne noen avvik fra bruken av delt femininum med /i/ i sterke hunkjønnsord i Luster (ScanDiaSyn-databasen). Variabelen er ikke aktuell for Høyanger der de har /a/ både i sterke og svake hunkjønnsst substantiv (Ølmheim 1983: 71–72). Disse funnene kan tolkes som en begynnende horisontal regionalisering i sognemålene, der endringene går mot å bruke endelsen /a/ i bestemt form

av sterke hunkjønnord som felles variant. I årdalsmålet vil en slik eventuell endring medføre sammenfall med bøyingsparadigmet for svake hunkjønnord. I talemålsmaterialet mitt er det stor interindividuell variasjon. Det er bare noen informanter (2 av 5) som står for alle avvikene fra pre-industriell variant. (Den ene av disse bruker bare /a/ i opptakene.)

I det pre-industrielle talemålet i Årdal er det /e/ i første person entall, både i trykksterk (L1: eg-trykksterk) og trykksvak (L2: eg-trykksvak) posisjon. Endringene i årdalsmålet mot mer bruk av /e:g/ i trykksterk posisjon (L1: eg-trykksterk), er ikke nevnt av Bjørkum (1968). I dette språktrekket varierer alle de unge informantene mine mellom /e:g/ og /e/. Som tidligere nevnt (del 4.2.1), kan man ikke forvente å finne endringer i andre deler av Sogn, fordi der brukes de mer utbredte formene /e:g/ (trykksterk) og /e/ (trykksvak) (se for eksempel Haugen 2004: 34). I motsetning til de andre variablene som omtales her, kan variasjonen i denne variabelen ha blitt utløst av at majoriteten av innflyttere har hatt /e:g/ i trykksterk posisjon.

Jeg har ikke funnet noen beskrivelser av sognemål som nevner endringer i bruk av diftongen /øʉ/ (F2: haust) (se for eksempel Bjørkum 1968: 33, Haugen 2004: 31, Solheim 2006: 164).⁵⁶ Når det gjelder bruk av diftongen /øʉ/ er det interindividuell variasjon blant de unge informantene i materialet mitt. En endring i dette språktrekket kan skyldes leksikalske endringer, uten en endring fra /øʉ/ til /ø/ i alle ord der dette er mulig. Distribusjonen av /øʉ/ og /ø/ er imidlertid ikke så tydelig leksikalsk distribuert i årdalsmaterialet som i saudamaterialet (se del 4.1.2).

Når det gjelder bruk av svarabhaktivokal i presens av sterke verb (M1: tek'e), er det heller ikke endringer i sogndalsmålet (Haugen 2004: 34). Informantene fra Luster i ScanDiaSyn-databasen bruker også svarabhakti-*e* i sterke verb i presens konsekvent. Bjørkum poengterer at det ikke skjer noen endringer med dette språktrekket i Årdal: “[...] denne svarbh.vokalen i pres. held seg ubrigda både hjå eldre og yngre i bygdi” (Bjørkum 1968: 130). De fleste (6 av 8) av de unge informantene i mitt materiale varierer imidlertid mellom å bruke svarabhakti-*e* og nullending. Den samme endringstendensen finnes i høyangermålet der 11,44 % av beleggene fra de to yngste generasjonene er uten svarabhaktivokal

56. Informantene fra Luster i ScanDiaSyn har ingen ord med diftongen /øʉ/ som er relevante for variabelen F2: haust.

(Solheim 2006: 210). Dette kan tyde på en begynnende regional spredning av varianter uten svarabhaktivokal.

Endringer i bøyning av *je*-verb var imidlertid observert i årdalsmålet allerede på 60-tallet: “Hjå dei aller yngste går tendensen til utjamning endå vidare, t.d. *kręvde*, *tęlde*, og *vęlde* [...]” (Bjørkum 1968: 155). Senere står det “[...] men denne tendensen er ikkje vanl.” (Bjørkum 1968: 214). Eksempelene i sitatet er preteritumsformer (M3: talde), og jeg tolker det slik at variasjonen var mest tydelig i preteritum. Dette samsvarer med mine funn, der det ser ut til at preteritumsformene (M3: talde) kan variere, mens perfektumsformene (M4: talt) er mer stabile. I disse to variablene er det få belegg og de enkelte beleggene gir derfor store prosentvise utslag. Funnene fra disse to kategoriene er usikre, men Bjørkums observasjoner om variasjon på 60-tallet styrker antakelsen om at bøyningen av *je*-verbene er i endring i årdalsmålet. Endringen nevnes ikke i talemålsundersøkelsene fra Sogndal (Haugen 2004), Aurland (Stokstad 2007) og Høyanger (Solheim 2006), og kan derfor ikke sees som noen regionaliseringstendens. Jeg minner imidlertid om at denne endringen kan gjenfinnes i en rekke andre bymål, og at den kan sees som en grammatisk forenkling (se del 4.1.2).

Denne gjennomgangen av språktrekk som varierer blant de yngste språkbrukerne viser at svært få av disse variablene hadde variasjon i Bjørkums undersøkelse og at noen (men ikke alle) av endringene er regionale. Variasjonen i bruk av /e/ (L1: eg-trykksterk) ser ut til å skyldes innflytternes talemål eller en regional utjevning. Variasjonen i bestemt form entall av hunkjønnsordene (M5: soli) og svarabhakti-*e* (M1: tek'e) kan også skyldes regionale endringstendenser i sognemålene, men her er det så få observasjoner av endring fra andre steder i Sogn at man ikke kan konkludere endelig.

Variasjonen i variablene M3: talde og M4: talt ble skildret av Bjørkum allerede på 60-tallet og kan derfor sees som en langvarig variasjonstilstand. Eventuelle endringer i *je*-verbene (M3: talde, M4: talt) vil medføre forenklinger av bøyningssystemet, så variasjonen kan være en forenklingsprosess. Det samme gjelder variasjonen i M5: soli, der en endring vil føre til forenkling. Variasjonen i variabelen F2: haust kan verken sees som en langvarig variasjonstilstand (variasjonen begynte etter Bjørkums undersøkelse), som en horisontal regionalisering, eller som en forenklingsprosess.

4.2.4 Oppsummering av endring og variasjon i Årdal

En generell tendens i årdalsmaterialet er at den pre-industrielle varianten beholdt posisjonen som majoritetsvariant i språkpoten til tross for den store innflyttingen. Unntaket er personlig pronomeren i første person entall (L1: eg-trykksterk og L2: eg-trykksvak), der majoritetsvarianten antakeligvis var /e:g/ i trykksterk posisjon. I variabelen L1: eg-trykksterk finner vi imidlertid ikke store endringer, selv om de yngste informantene har variasjon.

Dette tyder på at det er andre faktorer som har ført til endringer og variasjon i årdalsmålet. I noen tilfeller ser det ut til å være regionale endringstendenser som har skjedd tidlig og/eller hurtig i årdalsmålet (F1: baot, M8: brakkeadn og M9: hestadn, samt variasjon i M1: tek'e og M5: soli). I andre tilfeller kan en tolke endringene som en grammatisk forenkling (M6: dronningi og variasjon i M3: talde og M4: talt). Tap av diftongen /au/ (F1: baot) og en eventuell overgang fra /i/ til /a/ i sterke hunkjønnsord (M5: soli) kan både tolkes som regionalisering og forenklinger.

5 Oppsummerende drøfting

5.1 Oppsummering

Spørsmål om innflyttingens konsekvenser for talemålsendringer og om forholdet mellom innflytternes talemål og det stabiliserte industriedtalemålet har vært og er sentrale i forskning på norske industriedtalemål. Denne artikkelen føyer seg inn i denne tradisjonen, samtidig som den er et forsøk på å nyansere og spesifisere resultater fra tidligere forskning. Undersøkelsen er todelt. I den første delen undersøkte jeg innflyttingens konsekvenser generelt, ved hjelp av følgende problemstilling: Har periodene med høy grad av innflytting til Sauda og Årdal utløst flere talemålsendringer enn periodene med mer stabile befolkningstall? Den andre delen fokuserte på om innflytternes talemål fikk direkte innvirkning på talemålet. Her var problemstillingen formet av den mekaniske modellen jeg anvendte: Blir majoritetsvariantene i 'språkpoten' (som besto av talemålene til de opprinnelige innbyggerne og de første innflytterne) brukt i de stabiliserte talemålene i Sauda og Årdal?

Når det gjelder den første problemstillingen, har jeg vist at periodene med innflytting har utløst flere talemålsendringer. Dette er spesielt

tydelig i Sauda, men også i Årdal hvis en tar hensyn til at Årdal har hatt flere perioder med inn- og utflytting. Jeg har også vist at endringene i industristedtalemålet i Sauda følger et mer typisk koinéformingsmønster enn endringene i årdalsmålet. I årdalsmålet er det færre varianter per variabel enn i saudamålet, endringene skjer senere, og den yngste aldersgruppen har mer variasjon. Disse forskjellene kan også skyldes de ulike innflyttingsmønstrene i Sauda og Årdal (se drøfting i del 3.5).

Når det gjelder den andre problemstillingen, peker funnene i del 3 på at når antallet innflyttere overstiger 50 % av befolkningen, er det sannsynlig at den oppvoksende generasjonen ikke lærer seg alle språktrekkene i den tradisjonelle dialekten. Dette leder videre til spørsmål om hvilke språktrekk som blir endret og hvorfor noen språktrekk blir utsatt for endringer, mens andre blir bevart. I gjennomgangen av *bevaring* av pre-industrielle varianter, viser jeg at språktrekkene som er bevart, kan forklares med at majoriteten av innbyggerne i Sauda og Årdal hadde disse variantene i fødestedstalemålet sitt. Imidlertid viser gjennomgangen av *endring* av pre-industrielle varianter at det også her som oftest var slik at majoriteten av innbyggerne hadde den pre-industrielle varianten i fødestedstalemålet sitt. Dette betyr at endringene vi ser ikke er en direkte gjenspeiling av hvilke fødestedstalemål som fantes i språkpoten i innflyttingsperioden.⁵⁷ Et hovedfunn i denne artikkelen er at innflytternes fødestedstalemål betyr *mindre* enn tidligere forskning på endringer i industristedstalemål gir uttrykk for.

Her er det grunn til å minne om innvendingene mot Trudgills mekaniske modell (se del 1.3). Det er mulig at språkpoten inneholdt flere bymåls- og riksmålsvarianter enn innflytternes fødestedstalemål skulle tilsi. Det er også mulig at nasjonale og regionale normer, for eksempel om bruk av talt riksmål, kan ha virket i koinéformingen. Dette vil jeg komme tilbake til i del 5.3.

Oppsummerende kan vi si at innflytternes talemål gjenspeiles i liten grad i de stabiliserte industristedtalemålene. Men innflyttingen utløser

57. Her må det anmerkes at det selvfølgelig ikke har skjedd *hvilke som helst* endringer i saudamålet og årdalsmålet. Varianter med geografisk utbredelse som er begrenset til andre landsdeler, og som ikke brukes i bymål og talt riksmål, for eksempel tjukk *l* eller palatalisering av lange dentaler (/n/, /l/, /t/ eller /d/), har selvsagt ikke fått innpass i de nye industristedtalemålene. I det perspektivet er det ikke et tilfeldig forhold mellom innflytternes talemål og talemålet som snakkes av de unge i dag – forholdet er imidlertid ikke en refleksjon av forholdstall mellom ulike talemål blant innbyggerne i etableringsfasen av industristedene.

talemålsendringer, og de ulike innflyttingsmønstrene til Sauda og Årdal kan forklare noen av forskjellene mellom årdals- og saudamålet. Konsekvensen av disse funnene er at en må lete etter andre forklaringsmodeller for hvilke varianter som ble vinnere i de stabiliserte industristedtalemålene.

5.2 Forenkling og regionalisering

Forenklinger i det grammatiske systemet er en endring som kan overstyre andre faktorer, for eksempel innflytternes talemål (Trudgill 2004: 160). I de språktrekkene jeg har undersøkt finner vi en del endringer som kan sees som forenklinger, spesielt i Årdal. Likevel er det slik at det kunne skjedd flere forenklinger hvis andre varianter hadde vunnet. For eksempel kunne det blitt sammenfall mellom bøyingsendelsene for hankjønn og hunkjønn i bestemt form flertall i Sauda, hvis varianten /ene/ ble innført i hankjønn. Denne varianten var i bruk i mellomliggende fødselsårsgrupper, men den fikk ikke gjennomslag og utkonkurrerte ikke flertallsvariantene som hadde vokalen /a/ i endelsen. Det er altså ikke *alle* potensielle forenklingsprosesser som har utviklet seg til en forenkling av grammatikken. I noen tilfeller ser det ut til at andre faktorer er viktigere.

Regionalisering er ikke en selvstendig forklaring, men et spredningsmønster, der spredningen skjer på grunn av endringer i kontaktmønstre i regionen (jf. del 1.3). Regionaliseringen har derfor ikke direkte noe med industrialiseringen å gjøre, men industrialiseringen medfører økt og mer direkte kontakt mellom stedet og regionsentrumet. I de språktrekkene jeg har undersøkt, er det en tendens til at regionale endringer skjer tidligere og/eller fortere i Sauda/Årdal enn andre steder i regionen. Årsakene til det er den intensive innflyttingen, og en må anta at den regionale spredningen av språktrekk skjer ved at den første generasjonen som er født/vokser opp like etter innflyttingen, foretrekker varianter som er moderne i regionen på grunn av foreldregenerasjonens varierte input (Hickey 2003: 230, Kerswill og Williams 2000: 98).

I saudamålet finner vi spesielt mange endringer som kan sees som regionaliseringsprodukter, der talemålet i Stavanger påvirker mindre steder i regionen.⁵⁸ Jeg synes det er spesielt påfallende at ikke bare de *endrede* variablene, men også de *bevarte* delene av det pre-industrielle

58. Denne spredningen av språktrekk fra stavangermålet også skjer sørover til Ognå på Jæren (Bøe 2013: 101).

saudamålet sammenfaller med bymålet i Stavanger. Av de tretten variablene jeg har undersøkt i saudamålet er det bare bruk av /ike/ (L4: ikkje) som avviker fra bymålet i Stavanger.

I årdalsmålet finner vi også noen endringer som kan tolkes som del av en regionaliseringsprosess, men dette er på langt nær så entydig som i saudamålet. Endringene i årdalsmålet ser dessuten ut til å være langs den horisontale dimensjonen, altså utjevning mellom sognemålene. I disse språktrekkene er det ikke mulig å avgjøre om regionalisering er årsaken til at visse varianter har vunnet fram i koinéformingsprosessen eller om det har foregått en utjevning mellom talemålene som kom i kontakt i Årdal (pga. stor majoritet innflyttere fra Sogn, se del 2.2.2) som tilfeldigvis sammenfaller med endringstendenser i andre sognemål.

5.3 Prestisjetalemål?

Hvordan kan man forklare at stavangermålet har påvirket saudamålet gjennom en regionaliseringsprosess? En mulig forklaring er at et talemål påvirker et annet fordi det har høyere prestisje. En slik forklaring krever at en ikke bare ser regionalisering som et spredningsmønster, men også som et uttrykk for maktstrukturer i samfunnet og talemåls påvirkningspotensial på hverandre (Mæhlum 2009: 19).

I en slik regionaliseringsmodell er toppen av prestisjehierarkiet et nasjonalt talemål, og endringer i rurale talemål tolkes som regionale kompromisser mellom det nasjonale talemålet og det rurale talemålet (jf. Mæhlum 2009: 19). I undersøkelsen av industristedtalemålet i Høyanger, blir denne forklaringsmodellen vektlagt og standardtalemål/sørøstnorsk talemål fremheves som “den sentrale kjelda til endringar i det norske dialektlandskapet” (Solheim 2006: 59).⁵⁹

I denne artikkelen har jeg tatt utgangspunkt i at innflyttermengden overskred 50 % i Sauda mellom 1920 og 1930 og i Årdal en gang mellom 1945 og 1950. På etableringstidspunktene til begge industristedene var det et krav i samfunnet om å bruke prestisjetalemålet talt riksmål, noe en ikke finner krav om i språksamfunnet i dag (Nesse 2013: 129). Dette kravet var ikke unikt for industristedene, men en språkbruksnorm på

59. Solheim bruker ‘det søraustnorske talemålet’ som synonym til ‘standardtalemål’ (Solheim 2006: 59). “Sjølv om ein i Noreg ikkje har noko offisielt standardtalemål, er det lite tvil om at den søraustnorske varietetten som ligg nær opp imot skriftspråket bokmål, fungerer som ei overregional norm.” (Solheim 2006: 60) Jeg mener dette er upresist, hvis Solheim mener det samme som jeg mener med talt riksmål (jf. videre drøfting i denne delen, se også del 1.4).

nasjonalt nivå. Talt riksmål var ikke en sørøstnorsk varietet, men en nasjonal varietet med felles morfologi og ordforråd, og regional fonologi og intonasjon (Sandøy 2009: 37–38). Språkbruksnormen må ha medført at mange av innbyggerne på industristedene (både innflyttere og opprinnelige innbyggere) hadde vide register med flere alternative uttalevarianter, og at mange var bidialektale (talt riksmål/dialekt).

På slutten av 1800-tallet og starten av 1900-tallet ble det argumentert for at innbyggere i byer skulle snakke riksmål, og begrepet ‘byspråk’ ble brukt i betydningen ‘talt riksmål’ (Nesse 2013: 169). Som en følge av dette, kan det for eksempel ha vært slik at barn og unge ble (mer eller mindre direkte) oppmuntret til bruk av talt riksmål i Sauda, for å lære dem opp til å snakke ‘dannet’ slik at de var språklig rustet til sosialt avansment. I tillegg kan vi tenke oss at riksmålslike uttaler hadde rimelig stor frekvens i språkpotten, fordi det var mange innflyttere fra byer og etappeflyttere som tidligere hadde bodd i byer. Dette tilsier at talt riksmål var en viktig norminstans i periodene industristedtalemål ble dannet, og vi kan tenke oss at talt riksmål hadde høyest prestisje i et regionalt hierarki.

Hovedutfordringen med å regne talt riksmål som en vesentlig påvirkningskilde eller viktig faktor i koinéformingsprosessen, er å forklare hvorfor så mange riksmålsvarianter var i bruk i mellomliggende generasjoner, uten at de ble en del av de stabiliserte industristedtalemålene. Som tabell 2 viser, brukes en hel del riksmålslike varianter i mellomliggende generasjoner i Sauda, men i det stabiliserte saudamålet i dag brukes i all hovedsak varianter som sammenfaller med bymålet i Stavanger.

Andelen brukere av talt riksmål i Stavanger går ned i den samme tidsperioden (Gabrielsen 1984: 122). Slik var det sannsynligvis over hele landet utover 70-tallet fordi dialektene ble brukt i flere og flere situasjoner som tidligere var domener for talt riksmål (Nesse 2013: 184, Sandøy 2000: 369–70). I saudamålet er det sammenfall i tid mellom denne nasjonale endringen i bruk av talt riksmål og at nye generasjoner bruker færre av de riksmålslike variantene. Derfor kan den lokale endringen både tolkes som en reaksjon på endringene på nasjonalt nivå og som en indre motivert prosess (stabilisering av variasjonen i talemålet). Det samme gjelder nedgangen i bruk av riksmålslike former i høyangermålet (Solheim 2007: 10).

Jeg vil argumentere for at det ikke er nødvendig å skille disse to: Nedgangen i bruk av riksmålslike varianter i industristedtalemålene ville

ikke vært mulig å forstå hvis talt riksmål samtidig ble brukt mer og/eller fikk høyere prestisje i det nasjonale språksamfunnet. Denne nedgangen er en del av stabiliseringen av industristedtalemålets variasjon, og i denne stabiliseringsprosessen skjer et utvalg av varianter. Som vi har sett (del 4), er dette utvalget i liten grad styrt av talemålet til innflytterne og de opprinnelige innbyggerne. Utvalget er heller ikke styrt av prestisjetalemålet talt riksmål, selv om en må anta at mange av innbyggerne talte riksmål. Imidlertid ser utvalget ut til å være styrt av hvilke språktrekk som brukes i bymålet i Stavanger.

En nærliggende tolking er at dette skjer som følge av kontakt mellom Stavanger og Sauda (jf. Sandøy 2009: 42). Det er ikke tvil om at innbyggerne i Sauda både hadde og har Stavanger som sitt nærmeste økonomiske sentrum, noe som medfører kontakt både gjennom reisemønstre, utdanning, flytting, arbeid, m.m. (se Vareide 2009: 14, om arbeidspendling til/fra Sauda)). Jeg mener imidlertid at når Stavanger er sentrum i dette kontaktnettet i regionen, og når talemålene blir mer like hverandre fordi de bruker språktrekk som er i stavangermålet, kan det tyde på at de foregår en 'asymmetrisk konvergens' (Giles, Coupland og Coupland 1991: 12). Asymmetrisk konvergens vil i dette tilfellet si at brukere av stavangermålet ikke akkommoderer i kontaktsituasjonene, mens brukere av andre talemål konvergerer mot stavangermålet. Et slikt akkommodasjonsmønster tyder på et skjevfordelt styrkeforhold, der brukere av stavangermålet utøver en eller annen form for sosial makt over brukere av andre talemål i regionen (jf. 'the power variable', Giles, Coupland og Coupland 1991: 19–20).

Jeg vil derfor argumentere for at det sannsynligvis finnes et prestisjehierarki i stavangerregionen der stavangertalemålet er på toppen av hierarkiet.⁶⁰ Det er ikke mulig å se ut fra mitt materiale at talt riksmål (eller et sørøstnorsk standardtalemål, jf. Solheim 2006) er enda høyere oppe i hierarkiet.⁶¹ Mens stavangermålet ser ut til å ha hatt en sentral posisjon gjennom hele koinéformingsprosessen i Sauda, var talt riksmål viktigere

60. For å få bekreftet om stavangermålet har høyere prestisje enn andre talemål i regionen må en ha uavhengige undersøkelser av språkholdninger, noe prosjektet *Dialektend-ringsprosessar* arbeider med (Sandøy, Akselberg, og Kristoffersen 2007).

61. I noen av språktrekkene jeg har undersøkt i denne artikkelen er det ikke mulig å skille mellom stavangermål og et nasjonalt talt riksmål (jf. 'det isomorfiske cru' (Hårstad 2009: 138)). Dette gjelder imidlertid under halvparten av språktrekkene, hvis en regner med både de som er endret og de som er bevart, så den mest konsistente tolkingen er spredning fra stavangermålet (jf. Sandøy 2013: 129).

i etableringsfasen av saudamålet enn i stabiliseringsfasen, som følge av at normene for bruk av talt riksmål endret seg på det nasjonale nivået.

Når det gjelder koinéformingsprosessen i Årdal er det, som tidligere nevnt, ikke mulig å se at det foregår noen hierarkisk regionaliseringsprosess i Sogn, verken med en annen by i Sogn som påvirkning på årdalsmålet eller med et talt riksmål som direkte påvirkningsfaktor. Riksmålslike former var svært lite utbredt i Årdal sammenliknet med utbredelsen i Sauda. Som vi har sett tidligere kom det ikke mange innflyttere fra byer til Årdal, noe som kan ha holdt frekvensen av riksmålsformer nede. Sammenliknet med saudamålet har altså både talt riksmål og bymål virket svært lite inn på utformingen av industriedtalemålet i Årdal.⁶² Det kan dermed se ut til at koinéformingsprosessen i Årdal har foregått mer uavhengig av nasjonale og regionale normer og prestisje enn prosessen i Sauda.

5.4 Avslutning

Denne omfattende undersøkelsen av totalt seksten språklige variabler i Sauda og Årdal viser at talemåsendringene har skjedd på grunn av stor innflytting i en kort periode. De to industriedtalemålene viser imidlertid forskjellige endringsmønstre, både når det gjelder bruk av talt riksmål, variasjon i mellomliggende generasjoner og antall språklige endringer.

Jeg har ikke funnet grunnlag for å si at innflytternes fødestedstalemål har direkte innvirkning på hvordan de stabiliserte talemålene blir. Gjennom bruk av en mekanisk modell for utjevning mellom talemålene på stedet (der over 50 % av en variant i innbyggernes fødestedstalemål på et gitt tidspunkt tilsier bruk av denne varianten i det stabiliserte talemålet), har jeg kommet fram til at innflytternes talemål sannsynligvis betyr mindre i koinéformingsprosessen på norske industrieder enn tidligere forskning har gitt uttrykk for. Som drøftet i denne artikkelen, er grammatisk forenkling og regionalisering også viktige bestanddeler i koinéformingsprosessen på industriedene. Også her er industriedtalemålene forskjellige: Mens utviklingen av saudamålet kan tolkes

62. Industriedene hadde også forskjellig politikk når det gjaldt skriftspråkene bokmål og nynorsk: Skoleverket i Sauda hadde parallellklasseordning med bokmålsklasser og nynorskklasser fra industrietableringen og fram til 1988 (Noregs Mållag 2002: 53), mens opplæring i egne bokmålsklasser aldri har blitt tilbudt i Årdal. Dette blir som et speilbilde av talemålsvariasjonen på stedene, der riksmålslike varianter kunne høres vesentlig oftere i Sauda enn i Årdal.

som en stabilisering med stavangermålet som modell, er endringene i årdalsmålet mindre entydige. I tillegg til at årdalsmålet ikke ser spesielt stabilisert ut (pga. mye variasjon i den yngste fødselsårsgruppen), ser det ut til å ha vært flere perioder med forenklingsprosesser og utjevning mellom sognemålene i årdalsmålet. Dette kan både tilskrives vekslende perioder med inn- og utflytting i Årdal, og at det ikke er noen dominerende sentrum i Sogn som kunne tjene som modell for stabilisering av årdalsmålet.

Litteratur

- Aarhun, Tronn. 1973. Befolkningsutvikling og endringer av den yrkesmessige struktur i Sauda 1900–20. Upublisert hovedfagsoppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Aasen, Kristine Nymark. 2011. Stavanger-dialekten 30 år etter – Ei sociolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Stavanger. Upublisert masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Akselberg, Gunnstein. 2005a. “Dialects and regional varieties in the 20th century II: Norway”. In *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, redigert av Oscar Bandle & al. Berlin–New York: Walter de Gruyter: 1707–20.
- . 2005b. Talemålsregionalisering – modellar og røynd. I: *Målbryting* 7: 109–30.
- Almenningen, Sverre, og Tone Årtun. [1980] Saudamålet. [upubliserte notater og talemålsopptak fra Sauda, oppbevart ved Universitetet i Bergen, målføresamlinga].
- Auer, Peter. 2000. “Processes of horizontal and vertical convergence in present day Germany”. I: *Målbryting* 4: 9–26.
- Baxter, Gareth J. & al. 2009. Modeling language change: “An evaluation of Trudgill’s theory of the emergence of New Zealand English”. In: *Language variation and change* (21): 257–96.
- Beito, Olav T. 1954. *Genusskifte i nynorsk*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Berg, Paul Olav. 1965. *Ringvirkninger av ny storindustri: utvikling i næringsliv og bosetting i Årdal Og Mo i Rana med omliggende distrikter siden 1946*. Oslo: Distriktenes utbyggingsfond.

- Berntsen, Mandius, og Amund B. Larsen. 1925. *Stavanger bymål*. Oslo: Aschehoug.
- Bjørkum, Andreas. 1968. *Årdalsmål hjå eldre og yngre: ei utgreiing om formverket med eit tillegg om generasjonsskilnad i lydverk, ordbruk og formverk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- . 1974. *Generasjonsskilnad i indresognsmål: talemålet i industribygd i Årdal og dei fire næraste jordbruksbygdene*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bøe, Per Sigmund Sævik. 2013. Språkendringer sør på Jæren – En sosiolingvistisk studie i virkelig tid fra Ogna. Upublisert masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Christiansen, Hallfrid. 1948. *Norske dialekter*. [Oslo]: Tanum.
- Croft, William. 2000. *Explaining language change: an evolutionary approach*. Harlow: Longman.
- Doublet, Maria-Rosa Raphaëla. 2012. Bare fra Bergen, eller fra Fana i Bergen? : en intern språkkrig mellom bergensvarietetene. Upublisert masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Fløgstad, Kjartan. 1990. *Arbeidets lys: tungindustrien i Sauda gjennom 75 år*. Oslo: Det norske samlaget.
- Gabrielsen, Finn. 1984. *Eg eller je? Ei sosiolingvistisk gransking av yngre mål i Stavanger*. Oslo: Novus forlag.
- Gabrielsen, Finn. 1991. *Haugesund bymål*. Bergen: Alvheim & Eide.
- Giles, Howard, Nikolas Coupland, og Justine Coupland. 1991. Accommodation Theory: Communication, context, and consequence. I *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics*, redigert av H. Giles, N. Coupland og J. Coupland. Cambridge: Cambridge University Press, 1–68.
- Gjestland, Dag. 1976. Sammendrag av Årdalsrapport nr. 1 og nr. 4: Om etableringen av Årdal Verk og arbeidsrekrutteringen til bedriften I *Årdalsprosjektet. Samlerapport : miljøundersøkelser i Årdal*, redigert av S. Lysgaard. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo, 33–43.
- Gordon, Elizabeth & al. 2004. *New Zealand English: its origins and evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hagen, Jon Erik. 1988. Bergensmålets fleksjonsmorfologi. I: *Talemål i Bergen* 4: 39–137.
- Hagen, Willy. 1953. Innflyttingen til industristedet Sauda : vandringsveier og vandringsmåter. Upublisert hovedfagsoppgave, Oslo: Universitetet i Oslo.

- Haugen, Ragnhild. 2004. Språk og språkhaldningar hjå ungdomar i Sogndal. Upublisert doktoravhandling, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Hickey, Raymond. 2003. "How do dialects get the features they have? On the process of new dialect formation". I: *Motives for language change*, redigert av R. Hickey. Cambridge: Cambridge University Press, 213–39.
- Hårstad, Stian. 2009. "Kommer ikke alt godt fra oven? Et forsøk på å se utviklingstrekk i trøndske talemål i et regionaliseringsperspektiv". I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1: 133–43.
- . 2010. Unge språkbrukere i gammel by : en sosiolingvistisk studie av ungdoms talemål i Trondheim. Upublisert doktorgradsavhandling, Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Ims, Charlotte Sol. 2010. Sandnes i skyggen av Stavanger – en sosiolingvistisk undersøkelse av Sandnes-mål med utgangspunkt i utvalgte språklige variabler. Upublisert masteroppgave, Kristiansand: Universitetet i Agder.
- Jenstad, Tor Erik. 1982. Sunndalsmålet: bygde- og sentrumsmål : med hovedvekt på lyd- og formverk. Upublisert hovedfagsoppgave, Trondheim: NTNU.
- Johannessen, Janne Bondi & al. 2009. "The Nordic Dialect Corpus – an Advanced Research Tool". I *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009. NEALT Proceedings Series Volume 4.*, redigert av K. Jokinen og E. Bick, 73–80.
- Kerswill, Paul. 1994. "Dialektkontakt og sosiolingvistiske strukturer i Norge og i England". I *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden*, redigert av U.-B. Kotsinas og J. Helgander. Stockholm: Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet, MINS 40, 220–31.
- . 2002. "Koineization and Accommodation". I *The handbook of Language Variation and Change*, redigert av J. K. Chambers, P. Trudgill og N. Schilling-Estes. Cornwall: Blackwell Publishing, 669–702.
- Kerswill, Paul, og Ann Williams. 2000. "Creating a New Town koine: Children and language change in Milton Keynes". In: *Language in Society* 29: 65–115.
- Labov, William. 2001. *Principles of linguistic change: Social factors*. Oxford: Blackwell.

- Lane, Lisa Ann. 1998. Emergence and tranformation of a dialect: Thyborønsk (Danish). Upublisert doktorgradsavhandling, Chicago: The University of Chicago.
- Larsen, Amund B. 1907. *Kristiania bymål: vulgærsproget med henblik på den utvungne dagligtale*. Kristiania: Cammermeyer.
- 1917. “Naboopposition – knot”. I: *Maal og Minne*, 34–46.
- 1926. *Sognemålene*. Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Le Page, R. B., og Andrée Tabouret-Keller. 1985. *Acts of identity: creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lillehammer, Arnvid. 2002. *Soga om Sauda 4: Bygdesoga 1880–1940*. Sauda: Sauda kommune.
- Mellingen, Turid. 1994. “*Kørva å jente, korsn snakk dåkk?*”: en bymålsstudie fra Mo i Rana ; utviklinga av en bydialekt på et industristed med hovedvekt på substantiv- og verbbøyinga. Upublisert hovedfagsoppgave, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Mufwene, Salikoko S. 2001. *The ecology of language evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myklebust, Elinn Devold. 2012. Årdalsdialekten – ein koiné? Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet i Årdal 65 år etter industriutbygginga. Upublisert masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Mæhlum, Brit. 1992. *Dialektal sosialisering: en studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.
- 2007. *Konfrontasjoner : når språk møtes*. Oslo: Novus forlag.
- 2009. “Standardtalemål? Naturligvis! En argumentasjon for eksistensen av et norsk standardtalemål”. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* (1): 7–26.
- Nesse, Agnete. 2008. *Bydialekt, riksmål og identitet: sett fra Bodø*. Oslo: Novus forlag.
- 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Nesse, Agnete, og Hilde Sollid. 2010. “Nordnorske bymål i et komparativt perspektiv”. I: *Maal og Minne* 4: 135–58.
- Neteland, Randi. 2009. “vann og kan og mann” En sosiolingvistisk studie av nn-variabelen og andre språktrekk blant ungdommer i Narvik Upublisert masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Neteland, Randi. 2013a. “Industristedtalemål og dialektendring”. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* (1): 76–97.

- . 2013b. Saudamålet i 1981. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* (2): 247–82.
- . [upubl.]. Orden i kaoset? Om relasjonene mellom sosiale strukturer og individuelle variasjonsmønstre i industristedene Sauda og Årdal. Neteland, Randi, og Edit Bugge. [under utg.]. “Språkendringer de siste to hundre år i byer og på industristeder”. I [*Talemålsendring etter 1800*], redigert av H. Sandøy. Bergen: [Universitetet i Bergen].
- Noregs Mållag. 2002. *Årsmelding 2001–02*. Oslo: Noregs Mållag.
- Nornes, Marianne Valeberg. 2011. Bergensk i Bergenhus – ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Bergenhus bydel. Upublisert masteroppgave, Universitetet i Bergen: Bergen.
- Papazian, Eric. 2012. “Norge – riket uten rikstalemål?”. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* (1): 50–115.
- Papazian, Eric, og Botolv Helleland. 2005. *Norsk talemål: lokal og sosial variasjon*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Rinde, Harald. 1997. “Den lange ventetida”. I *Årdal : Verket og bygda 1947–97*, redigert av R. P. Amdam, D. Gjestland og A. Hompland. Oslo: Samlaget, 56–83.
- Rød, Hild Mæland. 2014. Molde bymål. Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking 23 år seinare. Upublisert masteroppgave om talemålet i Molde. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Røsstad, Rune. 2009. “Den vanskelege empirien: egdske endringar og mange moglegheiter”. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 1: 121–31.
- Røyneland, Unn. 2005. *Dialektnivellering, ungdom og identitet: ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Doktoravhandling, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sandve, Bjørn Harald. 1976. Om talemålet i industristadene Odda og Tyssedal: generasjonsskilnad og tilnærming mellom dei to målføre. Upublisert hovedfagsoppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Sandvik, Olav Hetland. 1979. *Talemål i Rogaland: i går, i dag og i morgon : om uttale, bøyning og ordtilfang i Rogalands-målet*. Stavanger: Rogalandsforskning.
- Sandøy, Helge. 1985. *Norsk dialektkunnskap*. Oslo: Novus.
- . 1996. *Talemål*. Oslo: Novus.
- . 2000. “Utviklingslinjer i moderne norske dialekter”. I: *Folkemålsstudier: meddelanden från Föreningen för nordisk filologi* 39: 345–84.
- . 2004. “Types of society and language change in the Nordic countries”. I: *Language variation in Europe: Papers from the Second International*

- Conference on Language Variation in Europe, ICLaVE2, Uppsala University, Sweden, June 12–14 2003*, redigert av B.-L. Gunnarsson, 53–76.
- . 2006. “Språk og region i historisk perspektiv”. I: *Regional språkhistorie. Rapport fra eit seminar i regi av Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab 14.–15. oktober 2005*, redigert av J. R. Hagland. Trondheim: DKNVS, 20–39.
  - . 2009. “Standardtalemål? Ja, men ...! Ein definisjon og ei drøfting av begrepet”. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift 1*: 27–46.
  - . 2013. Driving forces in language change – in the Norwegian perspective. I: *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*, redigert av T. Kristiansen og S. Grondelaers. Oslo: Novus, 125–51.
  - . [upubl.]. Processes of dialect change. Presentation and preliminary discussion: [18 s].
- Sandøy, Helge, Gunnstein Akselberg, og Gjert Kristoffersen. 2007. *Dialektendringsprosessar Upublisert prosjektskisse*, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Schiefloe, Per Morten. 1975. *Engenerasjonssamfunnet – en sosiologisk studie i norsk distriktpolitikk*. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Selbyg, Arne. 1973. *Bolig- og arbeidsforhold i Årdal*. I serie: *Årdalsprosjektet*, bok 3. Oslo: Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Siegel, Jeff. 1985. Koines and koineization. *Language in Society 14* (3): 357–78.
- . 2001. *Koine formation and creole genesis*. I: *Creolization and Contact*, redigert av N. Smith og T. Veenstra. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 175–97.
- Skagen, Finn. 1977. *Industriens innflytelse på utviklinga i Sauda i perioden 1915–40*. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Skjekkeland, Martin. 2005. *Dialektar i Noreg: tradisjon og fornying*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Solheim, Randi. 2006. *Språket i smeltegryta: sosiolingvistiske utviklingslinjer i industrisamfunnet Høyanger*. Doktoravhandling, Trondheim: Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.
- . 2007. Språkbruk og språkhaldningar i Høyanger etter andre verdskrigen. Eit sosiolingvistisk særtilfelle eller ein allmenn tendens? *Målbryting 8*: 7–28.

- Det Statistiske Centralbyraa. 1912. *Folketellingen i Norge : 1 december 1910. Første Hefte. Folkemengde i rikets forskjellige administrative inddelinger m.v.* Kristiania: Aschehoug & co.
- Det Statistiske Centralbyrå. 1922. *Folketellingen i Norge: 1 desember 1920. Første hefte. Folkemengde og areal i Rikets forskjellige deler. Hussamlinger på landet.* Kristiania: Aschehoug & Co.
- . 1932. *Folketellingen i Norge: 1 desember 1930. Første hefte. Folkemengde og areal i Rikets forskjellige deler. Beboede øier. Hussamlinger på landet.* Oslo: Aschehoug & Co.
- Stokstad, Ingunn. 2007. Talemål og livsverd : ein aldersavgrensa populasjonsstudie blant ungdomar i Aurland i Sogn. Upublisert masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Sørli, Mikjel. 1959. "Om Odda-målet i dag". I: *Maal og Minne* 1959: 55–66.
- Thorson, Per. 1929. *Målet i Nordaust-Ryfylke: umrit av ljodlæra.* Oslo: I kommisjon hos Aschehoug.
- . 1930. *Ryfylke-målet: eit umrit av ljod- og formlæra.* Oslo: I kommisjon hjå Olaf Norli.
- Thue, Johs B. & al. 2010. *Årdal : kamp, krefter og kunnskap : Årdal kommune 150 år : 1860–2010* [Leikanger]: Skald.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in contact.* Oxford: Blackwell.
- . 2004. *New-dialect formation: the inevitability of colonial Englishes.* Edinburgh: Edinburgh University Press.
- . 2010. *Investigations in sociohistorical linguistics: stories of colonisation and contact.* Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2011. *Sociolinguistic typology: social determinants of linguistic complexity.* Oxford: Oxford University Press.
- Vareide, Knut. 2009. Næringsanalyse for Sauda. Benchmarking av næringsutvikling og attraktivitet. *TF-notat* nr. 57: 36.
- Våga, Finn E. 1993. "De unge slekter": rørsle som bygde Sauda. Oslo: Samlaget.
- Ødegård, Randi. 2013. Dialektutvikling hos barn og ungdom på industristadane Odda og Tyssedal. Upublisert masteroppgave, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Ølmheim, Per Arvid. 1983. "... sa sogningen til fjordingen": målføre i Sogn og Fjordane. [Førde]: Sogn mållag. Firda mållag.

Abstract in English

The article is an empirical investigation of change in a total of sixteen language variables in the dialects of the industrial towns of Sauda and Årdal. It is discussed whether the dialects change in patterns that are typical for new-dialect formation, and whether the in-migrants dialects have a direct impact on the outcome of the process. The two dialects show different patterns of change; both regarding number of variants in each variable, number of language changes, and possible explanations for these changes. The empirical material shows that the birthplace dialect of the in-migrants is not a direct explanation for how the dialects are structured today, and it is argued that the reason there are differences between the industrial town dialects is that the towns had different migration patterns and that the regions they are part of, Rogaland and Sogn, are very different with respect to centralisation.

Randi Neteland
Universitetet i Bergen
Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
Sydnesplass 7
NO-5007 Bergen
randi.neteland@lle.uib.no